

AHMET BEDEVÎ KURAN
Jön Türklüğün Tarihçisi

Ali BİRİNCİ*

ÖZET

II. Meşrutiyet dönemi Jön Türklüğü'nün bir mensubu olan Ahmet Bedevî, siyasi kimliğinin yanında ve özellikle yaşadığı dönemin tarihini, sağlam bir metot ile kaleme alan "biyografi" yazarı olarak anılmaktadır. İttihat ve Terakki'ye muhalif olması, O'nun eserlerinin önemini artırmaktadır. Bu çalışma O'nun hayatı, faaliyetleri ve eserleri üzerine yapılmış bir biyografik araştırmadır

ANAHTAR KELİMELER

Ahmet Bedevî Kuran, Jön Türklük, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Harbiye, Biyografi

ABSTRACT

**AHMET BEDEVÎ KURAN:
The Historian of Young Turks**

Ahmet Bedevi, one of the members of the Young Turks of II. Meşrutiyet, writing, with a strong method, especially the history of his times, besides his political identity is remembered as a biography writer.

*His being opponent to İttihatTerakki increases the importance of his works.
This study is a biographic research on his life, activities and works.*

KEY WORDS

Ahmet Bedevî Kuran, Jön Türklük, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Harbiye, Biyografi

Harbiye'deki talebelik günlerinden itibaren siyasî faaliyetler içinde bulunan ve bu sebeple bütün II. Meşrutiyet devrini takibat altında veya yurt dışında geçiren Ahmet Bedevî Kuran aynı zamanda Jön Türklük âleminin ilk tarihçisidir. Hattâ bu sığata lâıık tek tarihçi de denebilir. Çünkü yazdığı eserleriyle bu âlemin ilk ve en geniş manzarasını ortaya koymuş; gerek verdiği bilgilerle ve gerekse neşrettiği vesikalarla bu âlemin ilk esaslı tasvirini çizmiştir. Daha önce benzerlerinin olmaması

* Prof. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

eserlerinin ve yaptığı işin ehemmiyetini ve kıymetini büsbütün artırmaktadır.*

1- Ailesi, Doğumu, Evliliği ve İrtihâli

Ahmet Bedevî,¹ Kula eşrafından, Seyyid İbrahimzâdelerden Hacı Mehmet Nuri Efendi'nin oğlu olarak Trabzon'da 1886 (1302) senesinde dünyaya geldi. Annesi Nesime Âbide Hanım'dır.² Ağabeyi Halil de , kendisinden iki sene önce, babasının zabıt sıfatıyla bulunduğu Trabzon'da doğmuştu.³ Annesi Trabzon'ludur. Ahmet Bedevî, maceralı

* Bu yazıyı hazırlarken A.Bedevî Kuran'ın oğlu Alp Kuran'ın ve yeğeni Sabahat Yurdadoğan ile eşi Kemal Yurdadoğan'ın, Emekli Sandığı şeflerinden Hüseyin Aygün'ün, Ziraat Bankası Müdürü Salih Çanga, yardımcısı Sergül Ertan'ın kıymetli yardımlarını gördüm. Ayrıca Alp Kuran kıymetli vesikalar ve fotoğraflar lütfetti. Hepsine şükranlarımı sunarım.

¹ A. Bedevî Kuran'ın hayatına dair madde ihtiva eden ansiklopedi için: **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi** İstanbul, 1980 C.7, s.717. C.B. rümuzu bulunan maddeyi Cengiz Bektaş yazmıştır. A. Bedevî, annesinin memleketi Trabzon'da, Boztepe semtinde doğduğu zaman babası Redif mülâzım-ı evveli Mehmet Nuri, vazife gereği, Sürmene'de bulunuyordu. Rüyasına giren bir derviş bir oğlu olduğunu ve kendisine Ahmet Bedevî isminin konulmasını, Mısırlı ünlü şeyh Ahmet Bedevî'nin isteği olarak bildirmişti: Ahmet Bedevî Kuran, **Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi**, İstanbul, 1957, s.19-20. Sabahat Yurdoğan'ın ifadesine göre Mehmet Nuri Efendi'nin babasına, çok asabî olmasından dolayı Cehennem Direği İbrahim Ağa deniyordu. Şu anda ailenin Kula ile herhangi bir bağı bulunmamaktadır. A.B.Kuran hakkındaki bir mezuniyet tezi: Orhan Bal, **Ahmet Bedevî Kuran'ın Eserleri Üzerine Bir Araştırma**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1974, 51 s. Künyesi için: Abdülkadir Özcan, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tezleri**, İstanbul, 1984, s.3.

² A. Bedevî'nin doğum senesi, erken mektebe başlama arzusundan dolayı önce büyük (1300) yazılmış, daha sonra 1302 (1886) olarak tashih edilmiştir. **Toprak Mahsulleri Ofisi Arşivi**, Dosya Nu. 36860.

³ Aile Trabzon'da çok kalmamış ve çocuklar baba vatanı Kula'da ilk mektebe başlamış, en küçük oğlu Mustafa Kula'da doğmuş, ancak Kuleli'de iken genç yaşta ölmüştür. Ağabeyi Halil (Ermete, Trabzon, 1884-İstanbul, 20.10.1953) 14 Aralık 1904'de girdiği Harbiye'den 20 Eylül 1907'de mezun oldu. Kıdemli yüzbaşı rütbesiyle 10 Şubat 1924'te emekliye ayrıldıktan sonra Gümrük Muhafaza Müdürlüğünde ücretli olarak (3.7.1936-15.1.1949) çalıştı. Çocuklarından Sabahat Yurdadoğan (25.11.1921) hâlen Ankara'da oturuyor. A. Bedevî'nin tek kız kardeşi Zehra Karaburunlu (öl.1971) Manisa'da yaşadı. Annesi Nesime Âbide Hanım son senelerini kızının yanında geçirdi. Halil Ermete için: **Emekli Sandığı**, Sicil Nu. A.O.153.911.

bir hayatından dolayı ancak ileri denebilecek bir yaşta, 7 Haziran 1934 tarihinde, Hayriye Naile Hanım (1898-5.5.1995) ile evlendi. A. Bedevî'nin bu evlilikten çocuğu olmamıştır.⁴ Ancak Hayriye Naile Hanımın ilk evliliğinden Gönül ve Alp Kuran isminde bir kızı ve bir oğlu vardı.⁵

A.Bedevî, emeklilik senelerini geçirdiği İstanbul'da 24 Ocak 1966'da hayata veda etti. Cenazesi 26 Ocak'ta öğle namazını takiben Şişli Camii'nden kaldırılarak Zincirlikuyu Kabristanı'na defn olundu.⁶ Sicilindeki tarife göre orta boylu, beyaz benizli ve elâ gözlü idi.⁷

⁴ Ahmet Bedevî'nin eşi Hayriye Naile Hanım'ın annesi Sultan Abdülaziz'in ünlü sertabibi Macar Ömer Paşa ile Saadet Hanım'ın kızı Zeynep Dorman (1876-26.2.1957) Hanımdır. Babası ise Askerî tabiblerden olup Mustafa Şerafettin-Medine çiftinin oğlu Mehmet Nâzım (1868-2.12.1923) Bey'in son rütbesi kaymakam ve vazifesi İzmir Merkez Hastahanesi sertabibliği idi. Hayriye Naile Hanım (Mâli-1312-5.5.1995) Hoca Ali Rıza Bey'in talebesi ve iyi bir ressamdı. Oğlu Alp Kuran'ın ifadesine göre usta yüzücüydü. Fransızca, Rumca, Arapça ve İspanyol Yahudicesi bilirdi. Önce Ankara'da kırtasiyeci tüccar Mehmet Necati ile evlendi. Gönül ve Alp Kuran bu evlilikten dünyaya geldi. Kocasının genç yaşta ölümü üzerine, Anafartalar Caddesi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu bitişiğinde kiracısı olup o sırada Ziraat Bankası'nda çalışan A. Bedevî ile evlendi. Bu evlilikten çocuğu olmamıştır. Dr. M. Nâzım için: **Emekli Sandığı**, A0.153.911; A.B. Kuran, 1957, s.58.

⁵ Alp Kuran (İstanbul, 1929) Galatasaray Lisesi ve İ.Ü. Hukuk Fakültesini bitirdi. Anayasa Hukuku asistanlığı, temsilciler meclis (1961) üyeliği ve avukatlık yaptı. Halen İstanbul'da ikamet ediyor. Bu yazımıza katkılarından dolayı kendisine müteşekkirim. Hakkında bilgi için : **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, 1980, C.7 s.717; Kültür Ansiklopedisi, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991** Ankara, 1994 s. 537. Gerçek adı Suha Alper Kuran'dır.

⁶ Ölüm ilânının metni şudur: “*Kula eşrafından Seyyid İbrahimzâde Mehmet Nuri ahfadından, Naile Kuran'ın değerli eşi, Alp Kuran ve Gönül Kuran'ın sevgili babaları, Zeynep Yeniçerioğlu'nun dedesi, Zehra Karaburunlu'nun aziz kardeşi, Nejat Ermete, Sabahat Yurdadoğan ve Özden Yöncülüğlü'nun amcaları, Güzin Anaç'ın dayısı, Lütfi, Necati ve Fethiye Dorman'ın enişteleri, bütün ömrünü millet hizmetine ve idealine vakfeden Jön Türklerden değerli tarihçi Ahmet Bedevi Kuran 24.1.1966 günü hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 26.1.1966 günü (Bugün) Şişli Camii'nde kılınacak öğle namazını müteakip Zincirlikuyu'daki ebedi istirahatgâhına tevdi edilecektir. Allah rahmet eylesin. Ailesi*” “Vefat”, **Cumhuriyet**, Nu.14903 (26 Ocak 1966) s. 3; “ Ahmet Bedevi Kuran vefat etti,” **Ulus**, sayı. 15219 (26 Ocak 1966) s.1,7

⁷ Dosya nu.36.860. Dosyasında ismi Ahmet Fatın şeklinde de geçiyor.

2- Tahsil Hayatı

Trabzon'da doğan A. Bedevî'nin bu şehirde, kendi ifadesiyle, kısa bir müddet bulunduktan sonra redif zabiti olan babasının⁸ kendi memleketine naklinden dolayı Kula'da çocukluğunu geçirdiği anlaşılıyor. Nitekim hâfızasında ve yazdıklarında Trabzon'a dair hiçbir hatıra bulunmamaktadır.

Camilerini, medreselerini ve günlerce devam eden davullu-zurnalı düğünlerini hasretle anlatan A. Bedevî, Kula'da Seyit İbrahimzâdeler mâlikânesinde bahtiyar bir çocukluk devresi geçirmiştir.⁹

A.Bedevî tahsil çağına girdiği zaman hırçın ve asabî bir ısrarla kendisinden iki yaş büyük ağabeyi Halil'in sınıfına girmek istedi ve babasının hatırı için bu sınıfa kaydı yapıldı. Mektep idaresi ve arkadaşları bu meyanda yetişmesi için gayret sarf etmişlerdi. İfadesine göre mektepte Kûr'an ve ilmihâl okutuluyor, hüsnühatta ve bilhassa sülüs meşklerine ehemmiyet veriliyordu. Güzel yazılar tatillerde sergilenmek suretiyle mükâfatlandırılıyordu. O, aynı zamanda sonsuz bir öğrenme heyecanı ile çırpınan dimağının ilhamıyla ders dışında da kitaplar, ezcümle *Tahir ile Zühre*, *Aşık Garip* ve *Leyla ile Mecnun* gibi halk hikâyeleri okuyarak düşünce âlemine bir genişlik, hareketlilik ve hassasiyet kazandırıyor.¹⁰

İlk mektebi Kula'da bitiren A. Bedevî rüştiyeye, ağabeyi ile, babasının yeni vazife mahalli, daha büyük ve zengin bir kasaba olan Akhisar'da başladı. Basit bir evden ibaret rüştiyede bir muallim ve bir mubassırdan başka herhangi bir vazifeli bulunmuyordu. Halbuki kasabanın kenarında bulunan muhteşem Rum mektebinin yarattığı tezat dikkatini çekiyor, yüreğini eziyordu.¹¹ Rumlarla yanyana yaşanan ve en azından farklı olan bir hayat tarzı daha çocuk yaşta hayata tenkidî bir zaviyeden bakmasına zemin teşkil etmişti.¹²

⁸ Babasının bilinen tek memuriyeti (Dosya nu.36.860)Turgutlu (Kasaba) Redif Taburu 4. bölük mülâzım-ı evveliğidir.

⁹ A.B. Kuran, **age**.s. 4-5, Kuran'ın kitabında içtimai hayatımız hakkında kıymetli sayfalar bulunmaktadır.

¹⁰ Kendi ifadeleri kısmen değiştirilmiştir: **Age**,s.6-7

¹¹ A.B Kuran, **age**. s. 9

¹² A.B. Kuran, **age**. s. 10

Daha bir rüştiye talebesi iken cülûs merasimlerinde (31 Ağustos) kendisine nutuk okutulan ve ilk mektep imtihanlarında kerli-ferli hocalar arasına mümeyyiz olarak dâvet edilen A. Bedevî, yaz tatillerinde babasının arkadaşı âşâr müdürünün yanında çalışıyordu. Bu arada İstanbul'da Baytar Rüştiyesi'nde talebe olan Yüzbaşı Nefi Bey'in oğlu Şefik'le tanışması ve resmî kıyafetinin cazibesi kendisinde bu mektepte okuma arzusu doğurdu. Kardeşiyle beraber, babasının muvafakati üzerine, İzmir'e ve oradan da bir akrabasının refakatinde bir gemi yolculuğuyla İstanbul'a Beyazıt'taki evine misafir olduğunda 1315 senesi ramazanın son günleriydi. (Şubat 1898)¹³

Bayramın ertesinde kardeşi Halil ile birlikte Eyüp Baytar Rüştiyesi'ne kaydolan A. Bedevî'nin sadece İstanbul'daki askeri talebeliği değil, aynı zamanda bir bakıma maceralı hayatı da başlamış oluyordu. Mektebe kayıttan sonra birinci sınıf talebeleri arasında yapılan müsabaka imtihanlarında birinci olunca başçavuş ünvanı ve sol kolundaki dört sırma ile tahsil hayatına başladı.¹⁴

A.Bedevî, üçüncü sınıfı da birincilikle ikmâl ettikten ve mezuniyetinden (1901) sonra Kuleli İdadisi'ne kaydoldu. Bu arada arkadaşlarından Baytar ve Eczacı sınıflarına ayrılan Halil ile Manisa'da vazife yapan babasının yanına döndü. Bu üç sene zarfında sadece derslerine çalışmakla kalmamış; bir taraftan Fransızca öğrenirken diğer taraftan da Bâbiâli'de Gayret Kitaphanesi'nde Garbis Fikri ile Sahaflar Çarşısı'nda Sahhaf Hüseyin Efendi ve kardeşinden kitap, Yenicami'de bir gazeteciden de Rıza Paşa'nın Filibe'de çıkardığı *Gayret* gazetesi alarak okuyordu. Ahmet Mithat Efendi'nin *Tarih-i Umumîsi* de okuduğu ve görüşlerini beslediği belli başlı kitaplar arasındaydı. Bu meyanda Rami kahvehanelerinde dinlediği siyasi sohbetlerde siyasete alâkası besleniyordu.¹⁵

¹³ A.B. Kuran, *age.* s. 12-13. Bu sıralarda askeri rüştiyeler üç senelikti. Bilgi için: Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar*, Ankara, 1991, s.48. Kendisi 1314 Ramazanı diyorsa da bu yanlış olmalıdır.

¹⁴ A.B. Kuran, *age.*,s.13

¹⁵ A.B Kuran, *age.*,s. 15-19,48

Ramazan bayramından sonra (Şubat,1901), kardeşiyle beraber İstanbul'a dönen A. Bedevî, Kuleli İdadisi'ndeki umumî müsabakada dört yüz kırk dört talebe arasında birinci oldu ve bu sınıfların başçavuşluğuna tayin edildi.¹⁶ Salih Sofular da (Omurtak) yanına bölük emini olarak verilmişti.¹⁷

A.Bedevî'nin hâtıralarında bahsettiği sınıf arkadaşları arasında Salih Sofular'dan (Omurtak) başka Recep Koca Mustafa Paşa (Peker)¹⁸ ve Âdil (Hikmet) Derne¹⁹ hakkında en çok bilgi bulunanlardır. İsmi verildiği diğer arkadaşları Âdil Âsitâne, Ömer Tunus, Tarık Trablus, Timur Kafkasya, Boşnak Cafer, Tahsin Konya, Sabri Girit, Lütfi Girit, Ethem (Çerkez Ethem, İzmir), Mazhar Nişanca, Halim Tophane, İsmet Darende, Veli Bosna, İzzet İzmit, Şerafeddin Aksaray, Halil Ünye, Derviş Amasya, İsmail Hakkı Çerkez, Remzi Safranbolu, Refik Samsun, Hidayet Koçhisar, İbrahim Beşiktaş, Ziya Bitlis, Rıza Kırşehir, ve Musa İşkodra idi.²⁰

Kuleli İdadisi'nin bu esnada müdürü Ziya Paşa, ikinci müdürü Ali Paşa, ders nâzırı ise Çerkez Hasan Paşa idi. Yine her sınıfın ciddî ve

¹⁶ A.B Kuran, **age**,s.21-22. Leyli mekteplerdeki başçavuşluk veya sivil leyli mekteplerdeki başmüessillik mühim bir vazifeydi. Talebe ile idare arasındaki münasebetleri de tanzim ediyordu

¹⁷ Salih Omurtak (1887-23 Haziran 1954) Erkânı Harbiye-i Umumiye reisliğiyle (1 Ağustos 1946-8 Haziran 1949) meslekî hayatını tamamlayan bir askerdi: **Bütün Dünya Yıllığı** 1954-1957 s.420; **Harp Akademilerinin 120 yılı**, İstanbul, 1968 s.47.Salih Omurtak Harbiye'den 1323 (1907) senesinde birincilikle mezun olmuştu. Geniş bilgi için : **Türk İstiklâl Harbine katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, 1989** s.253-255; Kısa bir ansiklopedi maddesi için: M. Ekrem Üzümeri- Selâmi Dinçer –Sadı Kazancı, **Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara, 1957, C.Ü, s.53-54; A.B. Kuran, **age**, 22-23; A.B Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda **İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1959, s.397

¹⁸ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, 1923-1927 Ankara, 1995 C.III. s.572-573; **Cepheden Meclise**, Ankara, 1999, s. 178

¹⁹ Adil Hikmet Bey (Haz.Yusuf Gedikli), **Asyada Beş Türk**, İstanbul, 1999 s. 551-553

²⁰ A.B. Kuran, 1957, s.21-46. O zamanlar memleket isimleri soyadı yerine kullanılıyordu.

kıymetli üç-dört idare zabiti bulunuyordu. Hocalar arasında Nuri Bey ve cebir hocası Hemdi Bey gibi mâruf şahsiyetler vardı.²¹

Mektepte ilk dikkatini çeken şey bahçede, ağaçların altında, dağınık bir şekilde bulunan kanepelerdi. Bunun hikmetini teneffüs esnasında anlamıştı. Talebeler hemşehrilik hissiyatı ve gayreti içinde, sınıf farkı bahis mevzuu olmaksızın, bu kanepeler üzerine ayrı ayrı oturuyor, etrafında kümeler teşkil ediyorlardı. Arnavutlar, Bulgaristanlılar, Trablusgarplılar, Karadenizliler, Çerkezler, Suriyeliler, Bağdatlılar, Şarklılar, Boşnaklar ve Anadoluğular ayrı birer camia oluyorlardı. Oyunları ve şarkıları da birbirinden farklıydı.²²

A.Bedevî, Kuleli İdadisi'ndeki tahsil senelerinde de yine Bâbîâli ve Sahaflar Çarşısı'ndaki kitapçılara devam ederek memnu kitapları satın alıp okuyordu. Bu kitaplar arasında *Vatan Yahut Silistre* (Namık Kemal), *Tarık* (Abdülhak Hamit), *Terkib-i Bend* (Ziya Paşa), *Celâleddin Harzemşah* (N. Kemal) gibi eserlerin ismini bildirmektedir.²³ Bu meyanda ikinci sınıfa geçtiği zaman İstanbul'da kalmış, bir taraftan okuma faaliyetine devam etmiş, diğer taraftan da Bayezit'te bir ecnebiden hususî surette Fransızca dersleri almıştı.²⁴

Alt sınıflar arasında daha rahat ve tesirli faaliyette bulunabilmek için birinci sınıfta kalma teşebbüsü bir netice vermeyen A. Bedevî, Ramazan bayramı (11-13 Ocak 1902) ertesinde çalışmalarına hız vermişti. Kısa bir müddet sonra, muhtemelen en geç bu senenin baharında, sınıf arkadaşlarıyla İhtilâlcî Askerler Cemiyeti adını verdiği siyasî teşekkülü kurdu. Bunun karalanmış bir nizamnâmesinden bahsetmesine rağmen fiilî bir teşekkül olduğunu kabul etmek gerekiyor. İfade ettiğine göre idare heyetinde kendisinden başka İsmet Darendé²⁵

²¹ A.B. Kuran, 1957, s. 23

²² A.B. Kuran, 1957, s.23-24

²³ A.B. Kuran, 1957, s. 25-26,31-32

²⁴ A.B. Kuran, 1957, s.29

²⁵ Harekâta katılanlar hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bunlardan İsmet Darendé'nin Tarikat-ı Salahiye dâvâsından dolayı asıldığı biliniyor: Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir, 1988, s. 383

Veli Bosna ve Mazhar Nişanca bulunuyordu.²⁶ Mensuplara birer müstear verilmiş; bu arada A.Bedevî de Turgut Alp müstearını almıştı. İfadesine göre Cromwell'in hareketi kendilerine ilham kaynağı, İtalyan Karbonari teşkilâtı ise örnek teşkil etmişti.²⁷

Hareketin talebelere cazip geldiği ve küçümsenemeyecek derecede taraftar bulduğu anlaşılıyor. A.Bedevî, seneler sonra da olsa, birçok taraftarın ismini hatırlamakta ve vermektedir. Halil Ünye, İsmail Hakkı Çerkez, Remzi Safranbolu, Refik Samsun, Hidayet Koçhisar, İbrahim Beşiktaş, Ahmet Kilis, Hidayet Beşiktaş ve Ziya Bitlis hareketin faal diğer mensuplarıydı. Ancak bu sıralarda esas itibarıyla yasak ve şüpheli kitapları okumak ve okutmaktan ibaret olan çalışmalar esnasında İzzet İzmit'in okurken yakalattığı *Celâleddin Harzemşah*'in²⁸ A. Bedevî'ye ait olduğu Yüzbaşı Hilmi Bey tarafından ortaya çıkarılınca kendisi tarassut altına alınmış, cemiyetin mensubu Derviş Amasya da takibine memur edilmişti. Sınıf zâbitlerinin ilk safhada yaptıkları şey dolaplardan bu kabil neşriyatı toplamak ve talebelere ise nasihat etmekten ibaret kalıyordu. Yasak kitapları, kardeşi adına, ağabey Halil saklıyordu. Bu arada dahiliye müdürü Ali Paşa, oğlunun sınıf arkadaşı ve samimî dostu olan A. Bedevî'ye, oğlu Şerafeddin Aksaray vasıtasıyla nasihatlerde bulunmuş ise de bir netice alamamıştı. A. Bedevî bu sıralarda yine aynı sınıfta okuyan kardeşi Halil ve alt sınıfta okuyan diğer kardeşi Mustafa ile görüşmemeğe çalışıyordu.²⁹ Siyasî heyecanlarının zirvesindeki A. Bedevî tebdil-i hava bahanesiyle babasının yeni vazife yeri Manisa'ya döndü. Bu arada arkadaşlarıyla haberleşmek için bir şifre de tespit etmişti. Bu sırada babası ve hususi Şemsülirfan mektebinde de hocalık yapan Yüzbaşı Ahmet Bey vazife ile Adana'ya gitmişti. Yüzbaşının yerine, teklif

²⁶ Teşekkül hakkında A.B. Kuran'ın yazdıkları için : **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, 1945 s.221; A.B. kuran, 1957, s. 29-30; A.B. Kuran, 1959, s. 397-398

²⁷ A.B. Kuran, 1945, s. 221-222; A.B. Kuran, 1957, s.31; A.B. Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1956, s.362-365; A.B. Kuran, 1959, s. 398

²⁸ Burada bahsedilen, kitabın Mısır'daki Jön Türklerden Rodoslu Salih Cemal tarafından Kanun-ı Esasi Matbaası'nda (1315 414 s) basılan nüshasıdır.

²⁹ A.B. Kuran, 1945, s. 222; A.B. Kuran, 1957, s. 32-33; A.B. Kuran, 1959, s.398

üzerine, derslere girdi ve muallimlik heyecanını tattı.³⁰ Komşuları ve Camiülezher mezunu müderris Hacı Abdullah Efendi ile tanıştı ve verdiği *Başımıza Gelenler* (Mehmet Arif) kitabını okudu. O'nun delâletiyle Müftizâde İbrahim Efendi, kırtasiyecisi Mehmet Ali Bey ve belediye reisi Cevdet Efendi ile de tanışmış ve Cevdet Efendi'nin verdiği *Tarih-i Umumi*'yi de (M. Murat) okuma fırsatını bulmuştu.³¹ Yine Manisa'da tanıştığı Girit muhacirlerinden Hasan isimli bir genç ile yaptığı siyasî sohbetlerin ve dertleşmelerin üzerinde tesirli olduğu anlaşılmaktadır. Yunanlıların Girit'te yaptıkları mezâlimin hikâyelerinin Kıbrıs için de benzer ihtimalleri düşündürmesi dikkate değer bir keyfiyettir.³²

Manisa'da tebdil-i hava bahanesiyle uzun müddet kaldığı için imtihana girme hakkını kaybeden A. Bedevî, 1903-1904 senesinde yine ikinci sınıfa devam etmek zorunda kaldı ve yine sınıf arkadaşları arasında daha rahat siyasî propaganda faaliyetlerinde bulundu. Kendi ifadesine göre Sultan II. Abdülhamid'e yaklaşım suikast teşebbüsünde bulunmak için arkadaşlarından Şevki Erzincan ve Rıza Kırşehir gibi arkadaşları ile çalışmalar yaptı.³³

Suikast teşebbüslerinin ikincisinde Rıza'nın Cuma selamlığında, 21 Temmuz 1905'de verdiği istidası Sultan'ın arabasına binmesini geciktirince, Ermeniler'in suikastinden kurtulmasına vesile olmuştu. Siyasî faaliyetine Kuleli'nin üçüncü sınıfında okuduğu, 1905 senesinde büsbütün hız veren A. Bedevî'nin bunun yanısıra yerli dokuma mallarının kullanılması için de çalışmalar yapması dikkate değer bir keyfiyettir. Diğer taraftan bazı gizli risâleleri bastırma işi için Veli Bosna ve Mazhar Nişanca ile yaptığı çalışmalar açığa çıkınca yakalanan bu iki arkadaş Kuleli'den ihraç edilmiştir.³⁴

³⁰ A.B. Kuran, 1957, s. 35-36

³¹ A.B. Kuran, 1957, s. 35

³² A.B. Kuran, 1957, s. 38-39

³³ A.B. Kuran, 1956, s.366; 1957, s.40-43; 1959, s. 399

³⁴ A.B. Kuran, 1957, s.44-46; "Abdülhamid ve Yıldız'da Patlayan Bomba" **Akşam**, nu.11453 (23.8.1950), s.4

A. Bedevî, bir sene sınıfta kaldığı Kuleli'den, girişinin dördüncü senesinde, 1905'te mezun oldu ve Harbiye'ye girdi (14 Kasım 1905). Ağabeyi Halil ise Harbiye'nin ikinci sınıfına geçmişti. Harbiye'de siyasî çalışmalarının hızı ve genişliği büsbütün artmıştı. Talebeler, Kuleli'de olduğu gibi, sadece Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın eserlerini, Eşref'in hicivlerini ve Rıza Paşa'nın *Gayret* gazetesini (Filibe) değil; Paris'te, Cenevre'de ve Kahire'de basılan Jön Türk gazetelerini ve neşriyatını gizli gizli okuyor; *Şura-yı Ümmet*, *Osmanlı*, *Terakki* ve *Kanun-ı Esasî* gazeteleri elden ele dolaşıyordu. Bu meyanda Mülkiye, Hukuk ve Askerî Tıbbiye talebeleri arasında siyasî münasebetler artıyordu. Hâtta Vefa ve Mercan İdadisi talebelerinden de bu çalışmalara katılanlar oluyordu. Meselâ Satvet Lütfi (Tozan) bunlardan biriydi. Satvet Lütfi'nin daha bu sıralarda Paris'te ikamet edip *Terakki* gazetesini çıkaran Sabahaddin Bey'le yakın münasebette bulunduğu anlaşılıyor. S. Lütfi ve arkadaşlarının Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsî Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi sayılabilecek Cemiyet-i İnkılâbiye'yi kurdukları tarih için A. Bedevî 1320-1321 (1904-1905) senesini vermektedir.³⁵ 1904 Eylül'ünde kurulduğuna dair verilen bilgileri teyid edecek herhangi bir vesika bulunmamaktadır. Bunun fiilî bir topluluk olduğu açıktır.³⁶

Cemiyet-i İnkılâbiye'nin³⁷ kuruluşunun yüksek mektep talebeleri arasında ve bu meyanda Harbiye'de siyasî faaliyetleri hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Mercan İdadisi'nden mezuniyetten sonra Mülkiye'ye giren kuruculardan Ahmet Hamit (Ongunsu),³⁸ Namık Zeki (Aral)³⁹ ve Mustafa Âsım (Kuruya)⁴⁰ gibi isimlerin propagandaları neticesinde diğer talebelerden Köprülülü Hamdi,⁴¹ Nafi Atuf (Kansu)⁴² ve Zeki Mesud

³⁵ A.B. Kuran, 1945, s.224; 1956, s. 366-367; 1957, s.47-51; 1959, s.399-400

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul, 1984, C.1, s.399 dn.2

³⁷ Tunaya'nın (s.399) bir numaralı kurucu olarak ismini verdiği kişilere daha sonra yeni isimler eklenecek ve Nesl-i Cedit Kulübü'ne dönüşmüştür.

³⁸ Hayatı için: Ali Çankaya, **age**, C.2, s. 855-856

³⁹ Ali Çankaya, **age**, C.4 s. 1344-1348

⁴⁰ Ali Çankaya, **age**, s. 1271

⁴¹ Ali Çankaya, **age**, s.1299-1326

⁴² Ali Çankaya, **age**, s. 1285-1290

(Alsın)⁴³ ile Hukuk'tan⁴⁴ Satvet Lütü (Tozan)⁴⁵ Mehmet Vehbi'nin (Sarıdal)⁴⁶ katıldıkları bilinmektedir.⁴⁷

Askerî Tıbbiye'deki talebelerin mektebin koridor pencerelerinin arasında bulunan büyük ve geniş çıkıntılara kömürle “*Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat. Kahrolsun istibdad, kahrolsun zulüm*” sözlerini yazmalarıyla (4.1.1908) başlayan tevkif harekâtı Harbiye'ye de uzanmış ve kısa bir müddet sonra A. Bedevî ve arkadaşlarından Halil Ünye, Kemal Çamlıca, Hasan Silistre, Recep Çanakkale ile Sadık Çorlu tevkif edilmişlerdi. Kendilerini ele verenler ise arkadaşlarından Osman Trablus ile Kürşad Sinop olmuştur.⁴⁸

Tevkif harekâtını bizzat Yıldız Erkân-ı Harbiye Reisi Abdullah (Kölemen) Paşa'nın idare etmesi talebe faaliyetlerinin genişliğini ve yarattığı tepkinin sertliğini göstermesi bakımından mânidardır. Divan-ı Harp heyetinin mensupları da keza bu dâvâya verilen ehemmiyetin başka bir delilini teşkil etmektedir. Divan-ı Harp heyetinde şu isimler bulunuyordu: Tophane Müşiri ve Mekâtib-i Askeriye Nâzırı Müşir Zeki Paşa, Mekâtib-i Askeriye Müfettişi Ferik İsmail Paşa, Mekteb-i Harbiye Nâzırı Kayserili Rıza Paşa, Mekteb-i Harbiye ahlâk muallimi Mazhar Bey. Önce Harbiye'de bir hücrede tutulan A.Bedevî daha sonra Tophane zindanına nakledildi. Heyet huzurunda yaptığı ağır tenkidler ve muhataplarını bile ürküten sözlerden sonra suikast hazırlamak suçuyla idama mahkûm oldu ve ancak sekiz aylık bir hapis hayatından sonra II. Meşrutiyet'in ilânı (24 Temmuz 1908) üzerine serbest bırakıldı.⁴⁹

⁴³ Ali Çankaya, *age*, C.2, s. 845-854

⁴⁴ Hukuk Mektebi'ndeki siyasi çalışmalar hakkındaki bilgiler kifayetsizdir.

⁴⁵ Satvet Lütü Tozan (1889-1971) için: Osman Nebioğlu, **Türkiye'de Kim Kimdir**, İstanbul, 1961-1962, s.619

⁴⁶ A.B. Kuran (1959 s.401) sadece Vehbi ismini veriyor. Mehmet Vehbi Sarıdal (1886-1969) olduğu muhakkaktır: **TBMM Albümü-1920-1991**, Ankara 1994, s.538

⁴⁷ Bu çalışmalar hakkındaki en geniş bilgiyi A.B Kuran vermektedir: 1945, s.224-227; 1956, s.367-361; 1957, s. 49-54; 1959, s.400-403

⁴⁸ Bu sıradaki faaliyetler ve tevkifler hakkında geniş bilgi için: A.B. Kuran, 1945, s.228-233; 1956, s.370-376; 1957, s.63-74; 1959, s.403-407

⁴⁹ A.Bedevi kitaplarında mahkeme ve hapisane hayatını uzun uzun anlatmaktadır: 1945, s.231-233, 271-272; 1956, s.374-376, 455-456; 1956, s.76-107; 1959, s. 407-

1907-1908 ders devresini hapisanede geçirilen A. Bedevî, Meşrutiyet havası içinde hayatî tehlike geçiren iki gammaz arkadaşını tehlikeden korumaya çalıştı; mektebi terketmeleri tavsiyesiyle onları kurtardı ve mektep arkadaşları tarafından hararetli bir şekilde tebrik edildi. Bu arkadaşları arasında Salih (Omurtak), Nâzım (şehit miralay) ve Saffet (Arıkan) da vardı. Meşrutiyet şenlikleri ve Harbiye imtihanlarını takiben hapisanede bir sene kaybeden A. Bedevî, üçüncü sınıfı bir kere daha okumak üzere Manisa'ya ailesinin yanına gitti ve Ramazan bayramından (27-29 Ekim 1908) sonra İstanbul'a döndü.⁵⁰

Meşrutiyet, Harbiye'ye de yeni bir hava getirmeğe başlamış; İsmail Fazıl Paşa müdür, İsmail Hakkı Bey (Topal) dahiliye müdürü olmuştur. Bu meyanda genç erkân-ı harp zabitlerden Cemal (Mersinli) ve Yusuf Rasih (Şahinbaş) gibi yeni hocalar vazifeye başlamışlardı. Bu sıralarda mektebin kitap ve elbise gibi bazı ihtiyaçları, artık Meşrutiyet hükümdarı olan Sultan Abdülhamid'in çay ikramının reddi ve "*Padişahım çok yaşa*" selâmının verilmemesi gibi hâdiselere ilâveten İttihat ve Terakki'ye kaydın talebeler tarafından reddedilmesi üzerine muhalefet yuvası olarak görülen mektebin talebelerinden bir kısmı tevkif olunmuştu. Bunlar arasında A. Bedevî de vardı. Bir ay sonra bırakıldıkları zaman 31 Mart Vak'ası ile yüzyüze gelmişlerdi.⁵¹

Bekirağa bölüğünde geçen bir aylık hapisten sonra mezuniyet imtihanlarına hazırlanan Harbiye talebelerinin 31 Mart Vak'ası günlerinde ilk işi mekteplerini korumak olmuştu. Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra Yıldız'ın kuşatılmasında ve sefarethânelerin muhafazasında vazife alan Harbiyeliler imtihanlarının sonunda mezuniyet merasimlerini beklerken, yeni bir tevkifle sarsıldılar. İT'ye itaatini göstermeyen mektebin en ünlü talebesi A. Bedevî ve dört arkadaşı Bekirağa'ya gönderildi. Bunu diğerleri takip etti. Bu arada A. Bedevî'ye Ömer Naci Bey'le "*İran seferine katıldığı takdirde serbest bırakılacağı*" bildirilmişti. Bunu kabul etmeyen A. Bedevî firarın yollarını aramağa

409,505. Bu arada babası tekaüde ayrılıp ağabeyi Halil de hapse atıldı ve ancak Meşrutiyet'in ilâmı üzerine tahliye olundu (1957, s.85).

⁵⁰ A.B. Kuran, 1957, s.105-120

⁵¹ A.B. Kuran, 1945, s.273-275; 1956, s.455-459; 1957, s. 121-148; 1959, s. 506-508

başladı. Mezuniyet merasimine katılmayı beklerken hapse atılan A. Bedevî askerlikten tard edilmiş ve beş sene sürgün cezasına çarptırılmıştı (21 Ağustos 1909). Üç sene sonra (30 Haziran 1912) mülâzım-ı sâni olarak istihdamına irade çıktı. Tahsil durumuna dair ifade edilmesi gereken son bir husus; kendisinin Avrupa’da bulunduğu esnada Paris ve Cenevre Üniversitelerine devam etmiş olmasına rağmen sıhhi sebeplerden dolayı diploma alamamış olmasıdır.⁵²

3- Meslek Hayatı

A- Firar ve Gurbet Seneleri:

A. Bedevî’nin Meşrutiyet seneleri maceralı ve fırtınalı bir şekilde başladı ve belki de İT’nin tekelci ve katı hareketi karşısında ilk hayâl kırıklığı yaşayan Harbiyelilerden biri ve belki de birincisi oldu. Bunlardan dolayı ikinci defa atıldığı Bekirağa bölüğünden kaçmaya karar vermesi çok çabuk ve kolay oldu.⁵³

Galata rıhtımındaki Romanya vapuruna, Bahriye zabitlerinden Tefik Bey’in yardımıyla binen ve iki gün sonra İskenderiye limanına inen A. Bedevî’nin, hemen her muhitinde Türkçe’nin de konuşulduğu şehirde bir yabancılık çekmediği anlaşılıyor. Daha sonra Kahire’ye

⁵² Mahkûmiyeti ve daha sonra çıkan istihdam kararı için: Dosya nu.36860. Hâdiseler hakkında kendi yazdıkları için: 1945, s.276-283; 1956, s. 460-470; 1957, s.149-169; 1959, s. 509-524; “31 Mart Hadisesi Nasıl Oldu?” **Tarih Dünyası**, sayı. 13 (15 Ekim 1950) s. 557-560; “ 31 Mart Vak’ası” **Millet**, nu.115 (12.1.1953) s.2-3. A.Bedevi’nin Harbiye’yi bitirdiğini ispat edebilmek için bilgi istediği sınıf arkadaşlarından Şükrü Ali Ögel ve Ali Naci Perkel verdikleri cevapta mezuniyet imtihanlarının bittiğini ve merasimlerin beklendiğini ifade ediyor. (6 ve 8 Mayıs 1940 tarihli mektuplar). Tevkifatı yapan Muhittin (Akyüz) Paşa ise tarihsiz mektubunda diplomayı almaya hak kazanmış olmasına rağmen bundan mahrum bırakılmasını İttihat-Terakki’nin ısrarla ve kararlılıkla istediğini yazmaktadır. Ayrıca diploma merasiminden dört gün önce Rodos’a sürgününe karar verildiğini ilâve ediyor (Mektup arşivimizdedir. Avrupa’daki tahsili hakkında bilgi Ziraat Bankası’ndaki dosyasında (nu.2659) bulunmaktadır.

⁵³ Tevkif edilenler daha sonra sınıf arkadaşları ve mezuniyet ikincisi olan ve mektebin yeni müdürü Vehip(Kaçı) Bey’in emir zabiti bulunan Çobanoğlu Zeki’nin (1892-1928) gayretleriyle kurtulmuşlar ve mesleğe iade edilmişlerdi. Bilgi için: A.B. Kuran, 1957 s. 167; Bir kaza neticesi genç yaşta hayattan ayrılan Zeki Bey için: Ali Zeki Çobanoğlu (Haz.), **Çobanoğlu Zeki**, İstanbul, 1946, 124 s.

geçmiş ve buradaki eski Jön Türklerden Dr. Şerefattin Mağmumî, Dr. Abdullah Cevdet ve Dr. Necmettin Arif ile Baha Bey'i ziyaret etmişti. Bunlardan ilk ikisinin yardımıyla hususî olarak Türkçe dersleri vermeye başladı. Mısır bu sıralarda İttihat ve Terakki muhalefetine veya Meşrutiyet Jön Türklüğünün ilk ve en kalabalık durağını teşkil ediyordu. Burada kendisine yine İstanbul'dan Bekirağa'dan firar eden arkadaşları katıldı. Bunlardan İsmet Darendede Türkçe hocasına başlamıştı. İskenderiye'ye gelen diğer arkadaşları arasında Nuri Yozgat, Cemal Gazze, Faik Beşiktaş, Mahmut Nedim Trablus, Remzi Şam, Hilmi, İbrahim, İsmail Hakkı ve Sami Amasya'nın ismini hatırlamaktadır. Bu meyanda muhalif gazetecilerden Mevlanzâde Rıfat da bir ara Mısır'a gelmiş ve yine Paris'e dönmüştü.⁵⁴

Mısır'da toplanan genç zabıtların Afgan ordusuna katılmaları bahis mevzuu olmuş ise de Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın, o sırada Paris'te bulunan Fas nâzırı el-Mukri ile yaptığı muhabere neticesinde Fas'a gitme kararı verildi. Kahire'de kalan A. Bedevî iki ay sonra arkadaşlarına katıldı. Fas'ta yedi ay kadar ordunun yetiştirilmesi için çalışan zabıtlar Fransa'nın baskıları karşısında, Fas Emiri Mevlâyı Hafız'ın ısrarına rağmen, buradan ayırdılar.⁵⁵

Arkadaşları Mısır'a dönerken A. Bedevî, Algeciras, Madrit ve Bordeaux üzerinden Paris'teki muhaliflerin, daha önce haberleştiği Sabahaddin Bey'in yanına gitti ve St. Michel Bulvarında bir otele yerleşti. Ertesi gün rastladığı ilk Türk, Kuleli'den atılan arkadaşlarından Veli Bosna oldu.⁵⁶

A. Bedevî Paris'e geldiği zaman önce adresini Veli Bosna'dan öğrendiği Sabahaddin Beyi ziyaret etti ve yardımıyla Şerif Paşa tarafından çıkarılmakta olan *Meşrutiyet* mecmuasından musahhihlik

⁵⁴ A.B. Kuran, 1945, s. 284-286; 1956, 471-473; 1957, s.170-171; 1959, s.524-528

⁵⁵ Geniş bilgi için: A.B. Kuran, 1945, s.285-287; 1956, s.473-475; Kuran, Fas'tan ne zaman ayrıldığını söylemiyor. Ancak yedi sekiz ay kaldığını (1957, s.171) yazmaktadır. Ayrıca son yazdıkları için. 1959, s.528-529

⁵⁶ Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönen Veli Bosna tahsil için Paris'e gönderilmişti. A.B. Kuran, 1956, s.475

yapmaya başladı. Böylece kalabalık Jön Türk kafilesine katılmış oluyordu. Bunların bir kısmı, Meşrutiyet'in ilânına rağmen ülkeye dönmeyen kıdemli Jön Türklerdi. Bunlara 31 Mart Vak'asından sonra Paris'e gelen yeni Jön Türkler de dahil olmuştu. Paris'te bulunan Jön Türklerden A. Bedevî'nin ismini verdikleri arasında Hoca Kadri Efendi, Dr. Nihat Reşat (Belger), Şerif Paşa, İbrahim Baha Bey, Ali Kemal Bey, Yahya Kemal (Beyatlı), Avni Kemal Bey, Halit Bey, Ahmet Muhtar (Şeyhülislamzâde) Bey, Rüştü Paşa, Fazıl Toptani, Kemal Bey, Ressam Galip (Köprülüzâde) Bey bulunuyor.⁵⁷

Paris'te bulunan ikinci takım, hükümet tarafından tahsil için gönderilen talebelere teşekkül ediyordu. Bunların muhaliflerden uzak bulunmalarına talebe müfettişleri tarafından itina gösterildi. Daha çok St. Michel Bulvarı üzerinde Vachette kahvehanesinde toplanan talebelere A. Bedevî'nin ismini verdikleri kalabalık bir yekûn teşkil etmektedir. M. Halit (Birsan) Bey, Yusuf Behçet (Güçer) Bey, Ali Yar Bey, Kâzım Şinasi (Dersan) Bey, Edip Daniş Bey, Dr. Mazlum (Boysan-Tümg), Dr. Recep Bey, Osman Nevres Bey (H. Tahsin Recep), Dr. Fahri (Mökay) Bey, Kâzım bey, Saffet (Şâv) Bey, Dr. Rasih Kemal, Fazıl Nizamettin ve Patriyot Hilmi.⁵⁸

A. Bedevî, aylık neşredilen *Meşrutiyet*'in⁵⁹ tashih işlerini bitirdikten sonra hemen bütün vaktini Jön Türklerin toplandıkları mahfillerde, bilhassa bu âlemin en dikkate değer, câzip ve biraz da meczup şahsiyeti Hoca Kadri ve sevenlerinin toplandıkları Lilas kahvesinde geçiriyordu. Buranın belli başlı müdavimleri arasında Ressam

⁵⁷ Geniş bilgi için: A.B. Kuran, 1945, s.288; 1956, s.475

⁵⁸ A.B. Kuran, 1945, s.288.A.Bedevi dipnotlarda isimler için tamamlayıcı bilgiler vermiştir. Bulabildiklerimize soyadlarını ekledik. Soyadları için baktığımız kitaplar: Fethi Erden, **Türk Hakimleri Biyografisi** İstanbul, 1948, s.515; Kemal Özbay, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, İstanbul, 1981, C. III, II. kitap, s. 433; Rıza Tahsin (Haz. Aykut Kazancıgil), **Tıp Fakültesi Tarihçesi**, İstanbul, 1991, C.2, s.112; Tahir Berküren-Aykut Kazancıgil, **Galatasaray Lisesi Mezunları**, İstanbul, 1997, s.26-27; Hoca Kadri ve Şerif Paşa için: Ali Birinci, **Tarihin Gölgesinde**, İstanbul, 2001, s.75,199

⁵⁹ *Meşrutiyet* birkaç sayı İngilizce, otuz altı sayı Türkçe, elli beş sayı da Fransızca neşredilmişti.

Galip Bey, Avni Kemal, Pertev Tevfik, eski mutasarrıflardan Halil Bey bulunuyordu; zaman zaman da Ahmet Muhtar, Rüştü Paşa, Fazıl Toptanî Paşa ve erkân-ı harp yüzbaşısı Tahir Bey uğruyordu. Yahya Kemal bütün Türklerle görüşüyor, âdeta mutavassıt bir şahsiyet olarak dikkati çekiyordu.⁶⁰

Paris'te Sabahaddin Bey taraftarları arasında siyasî faaliyette bulunan A. Bedevî, İtalyanların Trablusgarb'a tecavüzü esnasında ağır hasta olarak Paris dışındaki Cernay-La-Ville köyünde yatıyordu. Paris'te bulunan Türk zabitler gönüllü olarak Trablusgarb'a giderken, Paris askerî ataşesi Fethi (Okyar) Bey ile görüşmesine rağmen, kendisi buna muvaffak olamadı. İtalya'nın tecavüzü (4 Ekim 1911) bir bakıma siyasî dargınlıkları unutturmuş, Paris'teki zabitlerin cepheye koşmalarına sebep olmuştu.⁶¹

Sabahattin ve Veli Bosna'nın maddî ve manevî destekleriyle sıhhatine kavuşan A. Bedevî'nin 1912 seçimlerinden sonra büsbütün karışan Rumeli'ye, en geç mayıs ayında geldiği söylenebilir. Bu seçimlerin sonunda 18 Nisan'da açılan Meclis-i Mebusan'a ancak altı muhalif girebilmiş; muhalifler ve bu arada Arnavut mebuslar hep meclis dışında kalmıştı. Zaten silah arama harekâtından dolayı huzursuz olan Arnavut mebuslardan Priştineli Hasan ve Necip Draga ile Arnavut eşrafından İsa Bolatin ve Yalovalı Rıza gibilerin tahrik ettiği isyan ateşi daha da büyümüş; bir kısmı Arnavut asıllı olan zabitler de isyana karışmış ve dağa çıkmışlardı.⁶²

Mektep arkadaşlarından Celâl Pereveze'nin Manastır'a daveti üzerine Paris'ten ayrılan A. Bedevî önce Üsküb'e uğradı ve zabitlerle, bilhassa erkân-ı harp zabitlerinden Tahir Kenan'la görüştü. İT'ye muhalif zabitlerle Selânik'te de temaslarda bulunduktan sonra kendisini davet

⁶⁰ A.B. Kuran, 1945, s.288-293; 1956, s.475-476; 1959, s.530-533

⁶¹ Paris'ten cepheye gidenler için: A.B. Kuran, 1945, s.298-299; 1956, s.489-490; 1957, s.172-173; 1959, s.534,546-547; Trablusgarp Harbi hakkında: Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara, 1943, C.II, Kısım.I, s.99 vd.

⁶² Arnavutluk isyanları hakkında: A.B. Kuran, 1945, s.300-301; 1959, s.564-565; Geniş bilgi için: Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul,1990, s.164-166

edenlerin yanına, Manastır'a geçtiği sıralarda bazı zabitler dağa çekilerek çadırlı karargah kurmuşlardı. Bunlardan ikisi mülâzım Nafiz Ohri ile Trabzonlu Hamza tevkif edilerek İstanbul'a sevk edilmişlerdi. Manastır'da zabitlerin arzusu üzerine muhalif bir gazetenin idaresini deruhte ettiğini bildiren A. Bedevî, A. Muhtar Paşa hükümetinin kurulması (22 Temmuz 1912) üzerine, diğer muhalifler gibi, İstanbul'a döndü.⁶³

İstanbul'da, A. Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa (28 Ekim 1912) hükümetleri zamanında Sabahattin Bey yanında siyasi faaliyetlerde bulunan A. Bedevî, hemen bütün muhaliflerle görüşüyor ve birlikte hareketi temine çalışıyordu. Bunun tabii bir neticesi olarak da İT'nin hedefi olan ilk muhaliflerden biriydi. Ancak bu devrede de zaman zaman tevkif edilmekten kurtulamadı. İlk defa, Karadağ'ın tecavüzüyle (8 Ekim 1912) başlayan Balkan Harbi üzerine, rütbesinin verilmesi ve cepheye gönderilmesi için istidasını vermek üzere gittiği Harbiye Nezareti'nde Erkân-ı Harbiye Reis Muavini Lütfi Bey'le tartışmasından dolayı tevkif edilerek Bekirağa Bölüğü'ne yollandı. Buradan İT muhalifi olan merkez kurumundan Saffet Bey'in yardımıyla kurtulabildi.⁶⁴

Balkan Harbi'nin gaileleriyle uğraşan Kâmil Paşa hükümeti içerde de sadece İT'ye değil, aynı zamanda bütün siyasi faaliyetlere son vermeye çalışırken, henüz Bulgarlar eline düşmemiş olan Edirne'yi kurtarma bahanesiyle ve Bâbîâli Baskını (23 Ocak 1913) denilen hareketle İT yeniden iktidara geçti ve Mahmut Şevket Paşa sadrâzam oldu.⁶⁵

Baskının ertesi günü İT tarafından tevkifi gerekli görülen ilk kişilerden biri A. Bedevî Beyoğlu polis müdürlüğüne götürüldü ve ancak "*Nazım Paşa'nın katlinden dolayı Adliye Nezareti tarafından vuku*

⁶³ Hâdiseler hakkında geniş bilgi veren Kuran, çıkardığı gazetenin ismini vermiyor: 1945, s.300; 1956, s.500-501; 1957, s.173; 1959, s. 563-565

⁶⁴ A.B. Kuran, 1959, s.578-579

⁶⁵ A.B. Kuran, "Babıali Baskını", **Tarih Dünyası**, sayı. 14 (1 Kasım 1950) s.608-610; 1945, s.318-319; 1959, s.591-594

bulacak davete bilâ kayd ü şart icabet edeceğimi taahhüt ederim” metninde bir senet imzaldıktan sonra serbest bırakıldı.⁶⁶

Baskından sonra İT aleyhtarı faaliyetlerin büsbütün hızlandığı ve bu faaliyetlerin bilhassa Sabahattin Bey taraftarlarınca yürütüldüğü anlaşılıyor. Ancak harekete katılanlar çoğaldıkça haberlerin de İT’ye daha kolay ve daha çok kanaldan akmağa başladığı anlaşılmaktadır. Baskın’dan sonra İstanbul Muhafızlığı’na tâyin edilen Cemal Bey’in (Paşa) bu faaliyetleri kararlı ve günü gününe takip ettiği açıktır. Bu bakımdan Taklib-i Hükümet adı verilen harekete katılanların ve bu meyanda A. Bedevî’nin yakalanması çok güç olmamıştır. Müebbed kürek cezasına çarptırılan A. Bedevî önce yine Bekirağa Bölüğü’ne gönderilmişti. Ancak, 11 Haziran 1913’de Sadrazam Mahmut Şevket Paşa katledildiği zaman Sultanahmet’teki Umumî Hapishane’de bulunuyordu.⁶⁷ Bu cinayet vesilesiyle kendisinin bir defa daha mahkemeye çıkarılması, yâni bu fırsattan istifadeyle asılması Cemal Bey tarafından gündeme getirilmişse de Adliye Nâzırı İbrahim Bey tarafından bu teklif reddedilmişti.⁶⁸

İstanbul’dan Haydarpaşa-Eskişehir-İzmir-Aydın-Milas yoluyla Bodrum hapishanesine gönderilen A. Bedevî vakit geçirmeden firar hesapları yapmağa başlamış, ancak buna fırsat bulamadan bu defa da Sinop hapishanesine sevk edildiği zaman ilk fırsatta firar niyetinden dönmüş değildi. Mahmut Şevket Paşa katli vesilesiyle toplanan ve sayısı altı yüze kadar çıkarılan mahpusun bulunduğu Sinop kalesinden, ifadelerine bakılacak olursa, Mayıs sonlarında (1914) bir gece, arkadaşlarıyla beraber firar ederek azgın dalgalar üzerinde geçen tehlikeli ve maceralı bir yolculuktan sonra Sivastopol’a çıktı. On dört kişilik firariler takımında kendisinden başka Mustafa Suphi, Erkan-ı Harp Kolağası Manavoğlu Nevres, Mülâzım Bombacı Lütfi, Köprü Müfettişi Salih Efendi, Serdarzâde Sıtkı, Boşnak Sıtkı ve kardeşi Sabahattin,

⁶⁶ A.B. Kuran, *agm*, s.610; 1945, s.320; 1956, s.523-524

⁶⁷ Geniş bilgi için: 1945, s.322-328; 1956, s.528-532; 1959, s.599-601; “İttihat ve Terakki Hükümeti Nasıl Devrilecekti”, *Tarih Dünyası*, sayı 15 (15 Kasım 1950), s.632-634, 659; A. Birinci, *age*, s.204-205

⁶⁸ A.B. Kuran, 1956 s.537

Gazinocu Raşit Mehmet, Kürt Sait Bey, Selânikli Ahmet Usta ile arkadaşı Hakkı Efendi, Münir ve Servet beyler bulunuyordu.⁶⁹

Sivastopol'da yirmi gün kalan A. Bedevî, Odesa ve Varşova üzerinden Paris'e ve Sabahattin Bey'in yanına geçerken Saraybosna'da Avusturya veliahdı Ferdinand'ın bir Sırp (Gavrilo Prinçip) tarafından katli (28 Haziran 1914) haberini aldığıında Varşova'da bulunuyordu.⁷⁰

I. Dünya Harbi'nin başlaması ve Almanya'nın Fransa'ya harp ilan etmesi (3 Ağustos 1914) üzerine Sabahattin Bey ve bazı arkadaşları İngiltere'ye gitmişti. Bunun üzerine A. Bedevî de, samimi arkadaşlarından Hasan Sadi (Birkök)ile, harp içinde Avrupa'daki Türklerin toplandığı İsviçre'ye, Cenevre'ye geçti. Burada Osmanlı Devleti'nin fiilen harbe giriş (29 Ekim 1914) haberini almıştır. Birkaç ay sonra İngiltere'den dönen Sabahattin Bey'in daveti üzerine Paris'e geçen A. Bedevî, daha sonra Sabahattin Bey'in münferit sulh teşebbüslerine katılmak için geldiği Atina'da altı ay kaldı. Yanında bulunan arkadaşlarından Hüsnü Paşazâde Binbaşı Kemal ve Nazmi Paşazâde Abdurrahman (Polar) bulunuyordu. Bu arada Selânik'e de gidip döndü. Bu sıralarda bu şehirde muhaliflerden Natık Paşa, Yusuf Rasih (Şahinbaş), Hüseyin Siret (Özsever), Asaf Muammer (Kütayis) ve Karzek Süleyman Paşazâde Adil Bey ve Gümülcineli İsmail bulunuyordu. Türklerin hemen hepsi çıkardığı gazetede neşriyatından dolayı müteessirdi ve Gümülcineli İsmail'e dargındı.⁷¹

⁶⁹ A. B. Kuran, "Sinop Menfileri", **Tarih Dünyası**, sayı 17 (15 Aralık 1950), s.711-713, 747; 1945, s.332-341; 1956, s.547-555; 1959, s.619-628; Reji Cevat Ulunay, **Menfâlar-Menfiler**, İstanbul, 1999, s.184-188. Kuran'ın ve Ulunay'ın listelerini birleştirdik. Kaçışları hakkında Ali Naci Duyduk'un söyledikleri için: Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Ankara, 1968 s.155

⁷⁰ A.B. Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1948, s.296

⁷¹ A.B. Kuran, 1945, s.350-355; 1956, s.580-581; 1959, s.669-671; Galip Kemali Söylemezoğlu, **Hatıraları-Atina Sefareti (1913-1916)**, İstanbul, 1946, s. 184-188; Sabahattin bey'in çevresinde bulunanların daha sonraki benzer faaliyetleri için: A.A. Adamov, **Anadolu'nun Taksimi** (çev: Hüseyin Rahmi -Apak), İstanbul, 1927, s. 224,247-248

Paris'e kendisinden önce dönen Sabahattin Bey'in yanına giden A. Bedevî, yine münferit sulh çalışmaları için İsviçre'ye, Cenevre'ye geldi. Yanında Dr. Nihat Reşat ve Mabeynci Reşit Bey bulunuyordu. Burada Cenevre Konsolosu Fuad Selim'le yapılan görüşmelerde Cemil (Topuzlu) Paşa da hazır bulunmuştu. A. Bedevî'nin I. Dünya Harbi senelerini, İsviçre'de geçirdiği biliniyor. Cenevre'de en yakın hemderdinin Hasan Sadi (Birkök) olduğunu ifade etmektedir.⁷²

A.B.Kuran'ın yakın çevresinde bulunanlar arasında Abdülhamid devri ricalinden Serasker Rıza Paşa, Akif Paşa, Osman Kâzım Bey (eski Halep valisi), Şeyh Şamil'in dâmâdı Medine muhafızı Osman Paşa, Abidin Paşazade Rasih Dino ve Mehmet Şerif (Çavdaroğlu) Paşa⁷³ Cenevre'de oturuyordu. Mahmut Muhtar Paşa ve İkdamcı Ahmet Cevdet (Oran) Bey Lozan'da bulunuyordu. Bir ara mebuslardan Sami (Çölgeçen) Bey'de, yanında Süleyman Nazif ve Ziya Bey (İzmit mebusu), hususî bir vazife ile İsviçre'ye uğramıştı. (13 Şubat 1917). Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mahmut Nedim (Zabçı-Bitlis mebusu) tedavi için Davos'ta idiler. Yine İT muhaliflerinden A. Reşit (Rey), Rıza Nur, Hakkı Halit, Şefik Esad, (İsmail) Kemal Midhat (Fenmen), Kıbrıslı Şevket, Yusuf Rasih (Şahinbaş), Asaf Muammer (Kütayis), Hüseyin Siret (Özsever) ve Süleyman Paşazade Âdil Bey de Cenevre'de oturuyordu. Harp yüzünden dönemeyen Selim Nüzhet Gerçek de tiyatro araştırmalarına devam ediyordu. Romanya'nın işgali üzerine hapisten kurtulan Osman Nevres de Cenevre'ye gelmişti. Daha başkalarının da bulunduğu İsviçre'de kalabalık bir talebe topluluğu bulunuyordu.⁷⁴

İsviçre'de bulunan Türk gençleri Türk Yurdu adını taşıyan cemiyetler etrafında toplanmıştı. Lozan, Cenevre ve Neuchatel'de kurulan Türk Yurtları I. Dünya ve İstiklâl Harpleri esnasında Türkiye'nin birer ileri karakolu ve propaganda merkezi gibi çalışmıştı. Bunlardan bilhassa Cenevre ve Lozan'dakiler çok faaldi. Bunlarda toplantılar yapılıyor, konferanslar veriliyordu. A. Bedevî de Cenevre Türk

⁷² A.B. Kuran, 1945, s.355-356; 19560, s. 582-584; 1959, s.671-672

⁷³ A.B. Kuran bu ismi Reşit Paşa şeklinde (1945, s. 357) veriyorsa da bunun Şerif Paşa olduğu anlaşılıyor.

⁷⁴ A.B. Kuran, 1945, s.356-357

Yurdu'nun âzâsı olmuştu. Vaktinin büyük kısmını burada geçiriyordu. Lozan Türk yurdundan gelen Mahmut Esat (Bozkurt) ve Cemal Hüsnü (Taray) da zaman zaman gelip konferans veriyordu. Talebelerden Saraçoğlu Şükrü Bey Türk Yurdu'nun hem reisi, hem de ruhu idi. Talebeden Münir Mazhar ve Şevket Mehmet Ali(Bilgişin) en faal âzâlardandı. Mütareke'den (30 ekim 1918) evvel tıp tahsili yapanların çoğu, ezcümle Fahri (Arel), Sedat (Tavat), Hakkı Hayri, Nabi, Asım Germenli ve Rauf beyler, hastanelerde staja başlamıştı.⁷⁵

A.Bedevî'nin I. Dünya Harbi içinde, arkadaşı Hasan Sadi (Birkök) ile kuruluşuna önderlik ettiği İsviçre Türk Gençleri Cemiyetini de hatırlamak gerekir. Dr. Fahri (Arel), Dr. Sedat (Tavat), Dr. Asım, Dr.Hakkı Hayri, Hamza Osman (Erkan), Bereket Osman, Dr. Rauf ve Edip Daniş kurucu âzâlardı. Adil, Şevket M. Ali (Bilgişin), Eczacı Nazif, M. Cevat (Açıkalm), Mazhar Nedim, Münir Mazhar, Ziya Hüsnü ve Mustafa Rahmi de (Balaban) meseleden haberdar edilmişlerdi.⁷⁶

Mütarekeyi takip eden günlerde İsviçre'de bulunan Türkler büyük bir üzüntü ve ümitsizliğe düşmüşlerdi. Ancak buna rağmen aralarındaki fikir ayrılıklarını bırakmaları ve bir araya gelmeleri çok zor olmamıştı. İlk hareket olarak Cenevre'de, Metropol otelinde Türk Kongresi toplandı. O sırada Paris'te bulunan Sabahattin Bey geldi ve reisliğe seçildi. A. Reşit (Rey) ikinci reis oldu. Hazırlık çalışmalarına katılan Lütfi Fikrî umumî celseye katılmamıştı. Şerif Paşa da Paris'ten bu kongre için gelmişti. Kongre kararlarının esası Türk milletine haksız yere yüklenmek istenen harp mesuliyetini redd ve Wilson Prensipleri (12.Madde) gereği Türklerle meskûn vatan topraklarının muhafazasını talep etmekten ibaretti. Bundan sonra benzer iki kongre yapmak teşebbüsü hususî konuşmalardan ibaret kalmıştı.⁷⁷

⁷⁵ A.B. Kuran'ın İsviçre'deki diğer çalışmalar ve yine talebeler tarafından kurulmuş olan İsviçre Türk Gençleri Cemiyeti hakkında verdiği bilgiler için: 1945, s.359-363; 1956, s.584-585; 1959, s.675. A. Bedevî, bu sıralarda İsviçre'de bulunan birçok Türk talebe hakkında bilgi vermektedir. Yazının hacmini büyütmemek için bu isimlerden bahsetmedik.

⁷⁶ A.B. Kuran, 1945, s.361-363; 1956, s.584-585; 1959, s. 675-676

⁷⁷ A.B. Kuran, 1945, s.365-366; 1956, s. 600-601; 1959, s.694-695

A.Bedevî'nin İsviçre'deki son dikkate değer faaliyeti, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra, arkadaşlarından Harun Aliş, Dr. Fahri (Arel), Dr. Sedat (Tavat), Sadrettin Celâl (Antel), Ahmet Cevat (Üstün), Hamza Osman (Erkan), Hasan Sadi (Birkök) ve Dr. Yusuf Tavat ile Türk Menfaatlerini Koruma Cemiyeti'ni kurdu. Bu, kendi ifadesine göre, bir bakıma daha önce kurdukları İsviçre Türk Gençleri Cemiyeti'nin icra komitesi gibiydi ve onun kurucularının nezareti altında çalışmaya başlamıştı. Türkiye'nin haklarını müdafaa eden neşriyatta bulunuyordu.⁷⁸

B- Türkiye'ye Dönüşü ve Memuriyetleri :

1919 senesinde bir taraftan İsviçre'deki çalışmalarına devam ederken bir taraftan da yurda dönüş yollarını araştıran A. Bedevî, ancak 23 Kasım 1919'da Sabahattin Bey'den aldığı bazı hususî talimatla, İstanbul'a gelebildi. Kendisinden on beş gün sonra da Sabahattin Bey dönmüştür. (8 Aralık 1919).⁷⁹

Bundan sonra Sabahattin Bey'in çevresinde siyasî faaliyetlerde bulunan Ahmet Bedevî'nin ilk devlet vazifesi bu devrede, ancak otuz altı yaşında iken, Gebze Kaymakamlığı ile başlamıştır. Bu tayini yapan ise kendisini Cenevre'de yakînen tanıyan ve Ferit Paşa kabinesinde Dahiliye Nâzırı olan Ahmet Reşit (Rey) Beydi. Bu devrede mülkî makamlara tayin için bitaraf ve İttihatçı olmayanların getirilmesi düşünüldüğü zaman hatıra gelenlerden biri de kendisi olmuştu. Bu vazifesinde iken çevrede Rum çeteleriyle müessir bir şekilde mücadeleleriyle müessir bir şekilde mücadele eden ve Anadolu'ya geçen Kuvva-yı Milliyecilere yardım eden A. Bedevî'nin bu vazifesi (22 Mayıs-9 Eylül 1920) çok sürmemiş ve Ferit Paşa tarafından azledilmiştir.⁸⁰

⁷⁸ Geniş bilgi ve İsviçre'deki diğer çalışmalar için. A.B. Kuran, 1945, s.366-369; 1956, s.601-603; 1959, s.695-700

⁷⁹ A.B. Kuran, 1945, s.372; 1956, s.619; 1959, s.740

⁸⁰ Kaymakamlığa tayini için: **Takvim-i Vekayi**, nu.3854 (16 Mayıs 1336) s.2; yerine Giresun sâbık kaymakamı Galip Beyin tayini: **Takvim-i Vekayi**, nu.3946 (4 Eylül 1336) s.1; Ziraat Bankası Dosya nu.2659; Toprak mahsulleri Ofisi do sya nu. 36.860; Kaymakamlıktaki icraatı için: Ziya Şakir, "Büyük Türk İnkılabı başlarken", **Tan**, nu.448 (18 Temmuz 1936), s.4; nu. 449 (19 Temmuz 1936), s.4. Kendi

A.Bedevî'nin irtihâlini takiben yazılan yazılarda Gebze kaymakamlığından sonra, ısrarlara rağmen, hiçbir vazife kabul etmediği ve kendisini tamamen Türk Hürriyet Tarihi'nin araştırılmasına verdiği ifade edilmiştir⁸¹. Halbuki gerçek bunun tam tersidir ve küçümsenemeyecek kadar uzun bir müddet zarfında çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur⁸².

A.Bedevî, Gebze kaymakamlığını takib eden üç sene içinde herhangi bir vazifede çalışmamıştır. Cumhuriyet ilânından (29 Ekim 1923) sonra İstanbul'da Elektrik Türk Anonim Şirketi'nde abonman memuru olarak işe başladı ve üç sene (23.11.1923-12.1.1926) çalıştı. İki senelik bir fâsıladan sonra iskân ve nüfus mübadele işlerine bakan Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Ayvalık ve Giresun Takdir-i Kıymet Heyeti'nde, Türk âzâsı olarak, iki yüz dolar maaşla, heyetin lağvına kadar, iki sene müddetle (26.1.1928-22.3.1930) bulunmuştur.

Bu son memuriyetini takiben dört samimi dostunun⁸³ kefaletiyle Ziraat Bankası'nda vazife olarak Ankara'ya gelen A.Bedevî'nin bankada Umum Muamelât Müdürlüğü neşriyat memuru (22.3.1930-17.9.1932), Merkez Müdürlüğü memuru (18.9.1932-31.12.1933), muhasebe memuru

yazdıkları için: A.B. Kuran, 1948, s.313-314. Z. Şakir'in yazısını iktibas (s.314-318) etmiştir; 1956, s. 650-651; 1959, s. 785-787

⁸¹ Bu yanlış ölüm ilanında bulunmaktadır: "A. Bedevî Kuran vefat etti" **Cumhuriyet**, Sayı. 14903 (26.1.1966), s.1; **Ulus**, Sayı. 15219 (26.1.1966), s.1; Kendisini yakinen tanıyan Cavit Tütengil de "*Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hiçbir görev kabul etmeyerek içine çekilmesi ve kendisini devrim tarihi çalışmalarına vermesi A.B.Kuran'ın ilgi çekici özelliklerinden biri olmuştur*" diyor: **Cumhuriyet** gazetesinden (Nu.14948, 12 Mart 1966) naklen: "Son Jön-türk'ün ölümü ve Eserleri", **Yeni Yayınlar**, C.XI, Sayı.5, (Mayıs 1966), s.168.

⁸² A.B.Kuran son mezuniyet yeri Toprak Mahsulleri Ofisi'nde 14 sicil numaralı defterinin bir sureti elimizdedir. Fiilî çalışma müddetlerini buradan aktardık. Bu kurumdaki (Nu.36.860) ve Ziraat Bankası'ndaki dosyalarını (nu.2659) da tedkik ettik. Kendisi kitaplarında sadece kaymakamlık vazifesinden bahsetmiştir. Ancak Aka Gündüz bir kitabında Ziraat Bankası'nda çalıştığını yazmıştır: **Bebek**, İstanbul, 1941, s.47.

⁸³ Bu dört dostundan Şükrü Saraçoğlu (Maliye Vekili) ve Cemal Hüsnü Taray (Maarif Vekili) Cenevre'den; Recep Peker (Nafıza Vekili) ve Saffet Arıkan'la (C.H.P. Umumî Kâtibi) Harbiye'den tanışıyordu. Kefiller için: Dosya Nu.2659.

(1.1.1934-25.6.1037), fen müşavir memuru (26.6.1937-18.10.1938) ve Ticari Krediler Müdürlüğü memuru (18.10.1938-31.12.1938) olarak çalıştığı görülmektedir.

A.Bedevî'nin son vazife yaptığı müessese Toprak Mahsülleri Ofisi olmuştu. Naklen geçtiği burada müfettiş (31.12.1938-31.8.1939, kısa bir müddet açıkta kalmasını takiben kontrolör (4.10 1939-24.7.1942), İstanbul Çuval Bürosu'nda kontrolör (muvakkaten, 24.7.1942-9.9.1943), Mübayaa Komisyonu'nda âzâ (9.9.1943-6.5.1944) ve Umum Müdürlük'te kontrolör (22.8.1944) olarak vazife yaptı. Altmış yaş haddini dolduran A. Bedevî'nin hizmet müddeti, ilki 26.9.1944'de olmak üzere, beş defa uzatılmıştır. Nihayet TMO Yönetim Meclisi'nin 30.6.1948 tarihli kararıyla emekliye ayrılmıştır. Ancak eserlerini bastırabilmek için emeklilik aidatlarını toptan aldığından dolayı kendisine bir emekli maaşı bağlanmamıştır.⁸⁴

4- Yazarlık Hayatı:

I- Yazıları:

A. Bedevî'nin, hayli geç başlamasına rağmen çok verimli bir yazı hayatı olmuştur. Bununla beraber bilhassa birbirinden çok farklı gazete ve mecmualarda neşrettiği yazılarının gereği kadar dikkati çektiğini söylemek mümkün değildir. Değil yazıları kitapları bile tarihçiler tarafından henüz lâyıkıyla değerlendirilememiştir.

B. A. Bedevî'nin matbuat hayatına girişi Paris'te *Meşrutiyet* musahhihliğiyle olmuştur. 10 Eylül 1920'de Gebze kaymakamlığından ayrılmak zorunda kalarak İstanbul'a döndükten sonra "*Anadolu herakâtı lehindeki kanaatlerimi yaymağa çalışırken Kadınlar Dünyası mecmuasını çıkarmağa başladım*" diyen A. Bedevî'nin yazarlık hayatının 1945'te, yâni ellidokuz yaşında başlaması dikkate değer bir keyfiyettir. Ancak daha da hayranlık duyulacak bir husus bundan sonraki on dört sene

⁸⁴ Yazıdaki tarihler fiilî çalışma müddetlerini göstermektedir. Resmî muamelelerde A.Bedevî'nin doğum senesi olarak 1884 kabûl edilmektedir.

zarfında Jön Türklüğün Tarihçisi sıfatıyla anılacak bir seviyede neşriyatta bulunmasıdır.⁸⁵

Gerçekten de kısa, ama çok verimli bir yazarlık hayatına sahip olan A. Bedevî'nin yazılarının tam bir dökümünü yapabilmek pek kolay değildir.⁸⁶ Ancak büyük bir kısmının neşir sırasına göre tespiti ve kaydı mümkün olabilir.

1- Akşam Gazetesi:

- 1- "Türkiye-Japonya Münasebetlerine Dair Mühim ve Tarihî Vesikalar,"
Nu. 9419 (9.1.1945), s.4
- 2- "Japon İmparatorunun Müslüman Olacağı Hakkındaki Rivayetler,"
Nu. 9420 (10.1.1945), s.4
- 3- "Fas Meselesine Dair Tarihî Vesikalar," Nu. 9612
(21.7.1945) s.4;
Nu. 9613 (22.7.1945), s.4
- 4- "Makedonya Meselesi"
Nu. 9626 (4.8.1945), s. 4; Nu. 9627 (5.8.1945) s.4; 9630
(8.8.1945) s.4
- 5- "Makedonya ve Balkan Harbi,"
Nu. 9641 (19.8.1945), s.6
- 6- "Osmanlı İmparatorluğu ve Trablusgarb,"
Nu. 9667 (16.9.1945), s.4
- 7- "İzmir Valisi Rahmi Bey,"
Nu. 10322 (11.7.1947), s. 4

⁸⁵ A.B.Kuran'ın bu kaydı için: 1957, s.17. **Kadınlar Dünyası** Nuriye Ulviye Mevlân Civelek (1884-9 Nisan 1964) tarafından çıkarılıyordu. Bir ara ünlü gazetecilerden Mevlânzâde Rıfat ile evli olan N.Ulviye Müdafaayı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin kurucusu ve reisiydi. A.B.Kuran'ın bu mecmuada herhangi bir yazısı görünmüyor: **İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)**, İstanbul, 1993, s.304-305.

⁸⁶ A.Bedevî'nin yazılarının kesiklerini lütfeden oğlu Alp Kuran'a şükran borçluyum. Çoğunun menşei yazılmamış olan yazılarının, pek azı hariç, basıldığı gazeteleri ve tarihlerini tespit edebildik. Listenin yine de eksik kaldığı muhakkaktır.

- 8- “İnkılâp Tarihimizin Mühim Bir Hâdisesi,”
Nu. 10353 (20.5.1950), s.5
- 9- “Abdülhamid ve Yıldız’da Patlayan Bomba,”
Nu. 11453 (23.8.1950), s.4
- 10- “İstanbul’un Müstakbel Şekline Dair,”
Nu. 12811 (1.6.1954), s.5

2- *İstanbul Mecmuası:*

- 1- “Osmanlı Meşrutiyet Tarihine Ait Yeni Vesikalar,” Sayı. 3
(Mart 1947), s.163-167
- 2- “Süleyman Nazif Bey’in Mensur Bir Şiiri,” Sayı. 10 (Ekim
1947), s.214-215

3- *Vatan Gazetesi:*

A. Bedevî'nin fikir dünyasındaki en mühim ve rakipsiz şahsiyetin, Türk siyasî tefekkür tarihinin hâlâ gereği gibi tanınmadığı söylenebilecek sîması Prens Sabahattin olduğu muhakkaktır. Sabahattin Bey hakkında en dikkate değer yazılarından biri “İnkılâp Tarihimizde Sabahattin Bey” başlığını taşımaktadır. 13 Temmuz-16 Ağustos 1948 devresinde *Vatan*'da neşredilen bu tefrika hâlâ Sabahattin Bey hakkındaki en geniş metindir. Yirmi beş tefrikalık bu yazı, bilebildiğimiz kadarıyla, Sabahattin Bey hakkındaki araştırmaların en kıymetlisidir. Metne hâkim olan hayranlık hissiyatı kıymetini azaltmaktadır.⁸⁷ O'nun hakkında yazdığı başka yazıları da bulunmaktadır.

4. *Yeni Sabah Gazetesi:*

13 Temmuz 1948'de emekliye ayrılan A. Bedevî'nin uzun bir seyahatine dair yazdığı yazıları kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Gazetede bâzı polemikleri de basılmıştır.

- 1- “Hüseyin Cahid’e Zarurî Bir Cevabı,”
Nu. 3455 (8.11.1948), s.2

“Yurd’dan Röportaj”lar adı altındaki yazıları da sırasıyla şunlardır:

⁸⁷ A.B.Kuran’ın arkasından yazılmış tek yazının sahibi C.Orhan Tütengil de **Prens Sabahattin** (İstanbul, 1954, 72 s.) isimli kitabında bu yazıyı kullanmamıştır.

- 2- "Eskişehir'de,"
Nu. 3479 (2.12.1948), s.3
- 3- "Ankara,"
Nu. 3488 (11.12.1948), s.3
- 4- "Kayseri,"
Nu.3492 (15.12.1948), s.3
- 5- Sivas,"
Nu. 3494 (17.12.1948), s.3
- 6- "Çorum,"
Nu. 3504 (27.12.1948), s.3
- 7- "Havza Yolunda,"
Nu. 3510 (2.1.1949), s.3
- 8- "Samsun,"
Nu. 3512 (4.1.1949), s.5
- 9- "Amasya,"
Nu. 3513 (5.1.1949), s.5
- 10- "Trabzon,"
Nu. 3521 (13.1.1949), s.5
- 11- "İttihad ve Terakki Hortluyor mu?"
Nu. 3526 (18.1.1949), s.4
- 12- "Maarif şûrası ve Yeni Yetişen Neslin Şahsî Teşebbüs
Kabiliyeti,"
Nu. 3792 (23.9.1949), s.2
- 13- "Sabahaddin Bey,"
Nu. 4162 (21.7.1950), s.2

5- *Resimli Tarih Mecmuası*

A:Bedevî, Bâbîâlî'nin tarih mecmualarında da yakın tarih ve şahidi olduğu vak'alar hakkında kıymetli yazılar yazmıştır. Bunlardan *Resimli Tarih Mecmuası*'ndaki yazıları şunlardır:

- 1- "Bizde Demokrasi Tarihi,"
Sayı. 7 (Temmuz 1950), s.250-251; Sayı. 11 (Kasım 1950),
s.426-428
- 2- "Sabahattin Bey,"
Sayı. 28 (Nisan 1952), s. 1404-1406

- 3- “Damat Mahmut Paşa,”
Sayı. 31 (Temmuz 1952), s.1613-1616

6- *Tarih Dünyası*

Tarih mecmualarından *Tarih Dünyası*’nda daha çok ve dikkate değer yazı yazmıştır.

- 1- “Abdülhamit Memlekete Neler Kazandırdı?”
Sayı. 9 (15 Ağustos 1950), s.355-357
- 2- “Meşrutiyet Devrinde Kayıplarımız,”
Sayı. 10 (1 Eylül 1950), s.414-417
- 3- “31 Mart Hâdisesi Nasıl Oldu?”
Sayı. 13 (15 Ekim 1950), s.557-560
- 4- “Bâbîâlî Baskını”
Sayı. 14 (1 Kasım 1950), s.608-610
- 5- “İttihat ve Terakki Hükümeti Nasıl Devrilecekti?”
Sayı. 15 (15 Kasım 1950), s.632-634, 659
- 6- “Sinop Menfileri,”
Sayı. 17 (15 Aralık 1950), s.711-713, 747
- 7- “Prens Sabahaddin’in Kemikleri Önünde,”
Sayı. 24 (1 Eylül 1951), s.1010-1012

7- *Kudret* Gazetesi;

Millet Partisinin bir mebusu ve 1950 seçimlerinde mebus namzedi olan A. Bedevî’nin partinin neşir organı *Kudret*’teki yazıları küçümsenemeyecek bir yekûn tutmaktadır.

- 1- “Meşrutiyette Demokrasi,”
Nu. 997 (30.10.1950), s.2, 3
- 2- “Tarih Boyunca Türkiye ve İran Münasebeti,”
Nu. 1047 (15.12.1950), s.2; Nu. 1048 (16.12.1950), s. 2, 3
- 3- “Açık Mektup: Sayın Bayan Ertuğrul’a,”
Nu. 1166 (12.4.1951), s.2
- 4- “Avrupa Hükümetlerinin Tarihi Gelişmeleri ve Fransa,”
Nu. 1202 (18.5.1951), s. 2, 4
- 5- “Avrupa Devletlerinin Tarihî Gelişmeleri ve Rusya-Almanya,”
Nu. 1206 (22.5.1951), s.2

- 6- “Avrupa Büyük Devletlerinin Tarihî Gelişmeleri ve Rusya,”
Nu. 1218 (4.6.1951), s.2
- 7- “Avrupa Büyük Devletlerinin Tarihî Gelişmeleri ve İngiltere,”
Nu. 1227 (13.6.1951), s.2, 4
- 8- “Amerikanın Müstemlekelik Devri ve İstiklâl Savaşları,”
Nu. 1235 (21.6.1951), s.2, 4
- 9- “Avrupa Devletlerinin Gelişmeleri ve Avusturya,”
Nu. 1241 (27.6.1951), s.2, 4
- 10- “Atatürk ve Demokrasi,”
Nu. 1244 (30.6.1951), s.2
- 11- “Sayın Nahid Sırrı Örik’e,”
Nu. 1248 (4.7.1951), s.2
- 12- “Basın Hürriyeti ve Muhalefet,”
Nu. 1264 (20.7.1951), s.2
- 13- “Ticânilik ve Fas,”
Nu. 1270 (26.7.1951), s.2
- 14- “Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey’e,”
Nu. 1319 (14.9.1951), s.2
- 15- “Atatürk ve İnönü,”
Nu.1337 (2.10.1950), s.2
- 16- “Sayın Cafer Tayyar Paşa’ya”
Nu. 1385 (19.11.1951), s.2
- 17- “Libya Hükümeti ve Sunusilik,”
Nu. 1499 (12.3.1952), s.2, 4
- 18- “Türkiye ve Yunanistan Dostluğu,”
Nu. 1552 (3.5.1952), s.2
- 19- “Kongre İntibaları,”
Nu. 1588 (8.6.1952), s.3
- 20- “Rey Avcıları,”
Nu. 1600 (20.6.1952), s.2
- 21- “Vazife ve Mes’uliyet,”
Nu. 1606 (28.6.1952), s.3, 4

8- *Millet* Gazetesi:

Millet Partisinin diğer neşir organı *Millet* gazetesinde de, yine *Kudret*’deki gibi, ancak daha az miktarda yazılar yazmıştır.

- 1- “Tarihi Olaylar,”
(2.10.1952), s.2
- 2- “Eğitim Meselesi,”
(6.10.1952), s.2
- 3- “Türklük ve Irk Meselesi,”
(8.10.1952), s.2
- 4- “Fas Sultanlığı,”
(14.10.1952), s.2
- 5- “Dün ve Bugün,”
(16.10.1952), s.2
- 6- “Din ve Millet,”
(19.10.1952), s.2
- 7- “Yurt Sevgisi,”
(24.10.1952), s.2
- 8- “İhtiras ve Fazilet”
(29.10.1952), s.2
- 9- “Tarihî Hakikatler,”
(30.10.1952), s.2
- 10- “Tarihten Bir Yaprak,”
(1.11.1952), s.2
- 11- “İslâmiyet ve İctimaî Dertler,”
(3.11.1952), s.2
- 12- “İktidar ve Günahlarımız”
(5.11.1952), s.2
- 13- “Türkiye ve Yunanistan Dostluğu,”
(8.11.1952), s.2
- 14- “Türk Hasleti,”
(9.11.1952), s.2
- 15- “Köy Dâvamız,”
(13.11.1952), s.2
- 16- “Mazi ve Hal,”
(15.11.1952), S.2
- 17- “İnkılâp Hamleleri ve Gençlik,”
(19.11.1952), s.2
- 18- “Türkiye ve Bulgarlar,”
(23.11.1952), s.2

- 19- “İktidar ve Tarihi Hakikatler,”
(28.11.1952), s.2
- 20- “Aile Terbiyesi”
(3.12.1952), s.2
- 21- “Tavazu,”
(6.12.1952), s.2
- 22- “İktidar ve Mefkûre,”
(8.12.1952), s.2
- 23- “Dil Bahsi,”
(9.12.1952), s.2
- 24- “Din Bahsi,”
Nu. 105 (2.1.1953), s.2
- 25- “31 Mart Vak’ası,”
Nu. 115 (12.1.1953), s.2, 3

9- *Dünya* Gazetesi:

Dünya gazetesi de A. Bedevî’nin yazı yazdığı gazeteler arasındadır.

- 1- “Birinci Cihan Harbi Sonlarında-Bir Vatan Hasretinin Hikâyesi,” (Sabahaddin Bey hak.)
Nu. 192 (13.9.1952), s.2
- 2- “Son Hadiseler Karşısında-Fransa ve Fas Müstemlekesi,”
Nu. 987 (29.11.1954), s.5; Nu. 988 (30.11.1954), s.5; Nu. 990
(2.12.1954), s.4; Nu. 991 (3.12.1954), s.4; Nu. 993
(4.12.1954) s.4

II- Kitapları

Yazdığı kitaplardan ötürü Jön Türklüğün Tarihçisi ünvanıyla anılmaya hak kazanan Ahmet Bedevî’nin ilk kitabını elli dokuz yaşında neşretmesine rağmen daha önce bu âleme dair, hâtıralarını ve duygularını yazmağa başladığı bilinmektedir. Nitekim çocukluğunu ve mektep hâtıralarını ihtiva eden *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi* (İstanbul, 1957, 176 s., Çeltüt Matbaası) isimli kitabı yirmi beş sene evvel karaladığını ifade etmektedir. (s.3) Diğer taraftan Süleyman Kâni İrtem tarafından yazılan çok mühim yazı tefrikasından anlaşıldığına göre bu hâtıralarına önce *Emel Peşinde* adını vermiş, ancak daha sonra, bastırırken değiştirmiştir. S.K. İrtem tefrikasında bu hâtıratın mühim

gördüğü kısımları, bazan sayfalarca, kitabına nakletmiş ve bir bakıma A. Bedevî'nin isminin duyulmasına vesile olmuştur. Akla gelen başka bir ihtimâl de yazdıklarının alâka görmesinin kendisini daha çok yazmak ve yazdıklarını neşretmek hususunda cesaretlendirmiş ve teşvik etmiş olmasıdır.⁸⁸

Sadece kendi hatıralarına dayanmakla kalmayan A. Bedevî'nin Jön Türklük âleminin mensubu olan dostlarından da her fırsatta bilgi ve vesika derlediği muhakkaktır. Bu bakımdan kitaplarındaki kendisinden önceki siyasî hareketler hakkında da bilgi ve vesika bolluğu ilk bakışta şaşırtıcı olabilir. Ancak bu âleme dair hemen her bilgiyi, her fırsatta, derlemeğe çalıştığı unutulmamalıdır. Bir bakıma işe Jön Türklük hatıralarını yazmakla başlamış, ancak nihayetinde bu âlemin ilk ve en mufassal tarihini yazmıştır. Yakın dostları Nihat Reşat Belger, Yaya Kemal Beyatlı ve bilhassa Mahir Sait (Pekmen, 1293-4.10.1949) kendisine bilgi ve Mahir Sait ayrıca çok vesika vermiştir.⁸⁹

Bu arada bir hususa daha işaret etmek gerekir ki A. Bedevî bütün eserlerini kendisi bastırmış ve bunları bastırabilmek için emeklilik aidatlarını toptan almış, emekli maaşına bağlanmamıştır.⁹⁰ Başka husus, kitaplarının her birinden çevresine ve dostlarına küçümsenemeyecek miktarda hediye etmiş olmasıdır.

⁸⁸ S.K.İrtem'e "Ankara'da Ziraat Bankası'ndan Ahmet Bedevî" imzasıyla zaman zaman mektup da yazan A.B.Kuran'dan bahseden tefrikalarına örnek için: "Saray ve Bâbîâli'nin İç Yüzü", **Akşam**, Nu.6625 (30 Mart 1937), s.10; Nu.6693 (6 Haziran 1937), s.8. A.Bedevî'ye yaptığı atıflar için: **Yıldız ve Jön-Türkler**, İstanbul, 1999, s.74, 76, 133, 134, 153, 155, 168, 173, 177, 181, 212, 225, 232, 244-247; **Meşrutiyet Doğarken**, İstanbul, 1999, s.115, 189, 199.

⁸⁹ Diğer dostları arasında, 11.5.2002 tarihinde oğlu Alp Kuran'ın verdiği bilgiye göre, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Cevdet Kerim İncedayı ve Rasih Kaplan bulunuyordu. Kendisi bir mektubunda ilk üç isme ilâveten Saffet Arıkan, Salih Omurtak, Rahmi Apak ve M.Cevat Açıkalın'ın ismini veriyor. Ali Doğan Pekmen (İstanbul, 1930) babasının vesikaları A.B.Kuran'a verdiğini ifade etmişti. Bu vesikaların izini, Alp Kuran'ın sözleri üzerine, T.T.Kurumu'nda ve A.Ü.T.İ.T.Enstitüsü'nde aradım ise de bir netice alamadım.

⁹⁰ Bu itibarla Emekli Sandığında uzun müddet dosyasını aramamız bir işe yaramamıştır. Emekli maaşı bağlanmadığı için dosyası buraya intikal etmemiştir. Emekli maaşı almadığını oğlu Alp Kuran'dan öğrendik.

1- İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler

İstanbul, 1945, 378 s., Tan Matbaası

A. Bedevî'nin ilk eseri olan kitabın baskısı Aralık 1945'te tamamlanmıştı. 4 Aralık'ta kitabın basıldığı Tan Matbaası'nın tahrip edildiği haberi kendisine ulaştığı zaman senelerdir büyük bir heyecanla ve zahmetli emeklerle hazırladığı kitabının da matbaa ile beraber tahrip ve imha edildiğini zanneden A. Bedevî, duyduğu âni ve büyük üzüntünün tesiriyle felç geçirdi ve yatağa düştü. Daha sonra baskının tamamlanmasıyla matbaanın تنها bir köşesinde istiflenen kitabın yok olmaktan kurtulduğu haberinin sevinciyle ve büyük bir irade ile düştüğü yataktan kurtulan A. Bedevî bu müddet içinde yazılarını yatakta ve hep kurşun kalemle yazmıştı.⁹¹

Kitabın iç kapağına konmuş olan “*İnkılâp Tarihimizi aydınlatan birçok resmî vesikalar ve mektuplar bu kitapta ilk defa olarak neşredilmektedir*” ibaresi kitabın büyük değerini ve ehemmiyetini kısmen anlatmış olmaktadır. Çünkü kitap, sadece Jön Türklere dair muhaberat evrakını ve mektuplarını ihtiva etmekle kalmayıp A. Bedevî'nin bu âlemin mensuplarından herhâlde çok uzun bir zamandan beri topladığı bilgileri ilk defa okuyucunun gözleri önüne sermektedir. Kitapta Jön Türklerin Avrupa'daki hayatları ve çalışmalarına dair ilk defa ortaya konan bu bilgilerin yanısıra A. Bedevî kendi siyasî faaliyetleri hakkında da ilk defa derli-toplu bir şekilde bilgi vermektedir. Kitabın takdire ve dikkate değer bir başka hususiyeti ise yazarın metinde zikrettiği isimler hakkında hemen her vesile ile dipnotlarda, bilgi vermeye çalışması, böylece şahısları kuru bir isim olmaktan çıkarması ve metnin değerini azamîye çıkarmasıdır. Bu, yakın tarih araştırmalarında halâ ihmâl edilen bir husustur.⁹²

⁹¹ Bu bilgileri Alp Kuran lütfetti (11.5.2002). Bu kitabı gönderdiklerinden Celâl Bayar'ın (1.2.1946) ve Sedat Çumralı'nın (3.4.1946) teşekkür mektupları mevcuttur. Kitap'dan TBMM Kitaplığı (10 adet, 31.12.1945) ve Etibank (50 adet, 2.4.1946) satın almıştır.

⁹² Kitabın değerini ve ehemmiyetini, belki de, ilk farkeden Mustafa Ragıp Esatlı olmuştur: “İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler,” **Akşam**. Nu. 9723 (11 Kasım 1945, s.4. A.B.Kuran'ın kitaplarını “doküman neşretmek” ve “belge sunmak” olarak değerlendiren Jön Türklük tarihi araştırmacıları da bulunmaktadır. Bunlardan birinin haksız ve yanlış değerlendirmeleri için bkz: M.Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal**

2- İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki
İstanbul, 1948, 318 s., Tan Matbaası

A. Bedevî'nin ilk kitabının “ mütemmimi” olarak takdim ettiği (s.2) bu eseri giriş sayılabilecek sayfaları (s.3-58) takiben “Abdülhamid istibdadına karşı mücadele” başlığıyla içerdeki ve bilhassa dışardaki muhalefet hareketlerini, yine bol miktarda, yeni bilgi ve vesikalarla anlatmaktadır. İlk kitabıyla yer yer aynı mevzularda, ancak daha farklı ve mufassal bilgi veren kitabın öncekiyle bir arada mütalâası ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Vesikaların yeni harfli metinlerinin çokluğuna rağmen tıpkı basımları çok az konmuştur. Bu kitapta da, tıpkı ilk kitaptaki gibi, Meşrutiyet'teki muhalefet hareketi veya diğer bir ifade ile Meşrutiyet Jön Türklüğü önemli bir yer tutmakta ve sadece Abdülhamid'e karşı değil, İttihat ve Terakkiye karşı yürütülen siyasî hareketlere dair kıymetli bilgiler verilmektedir. Jön Türklüğün tarihine, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*'den sonra en çok ışık tutan kitap yine A. Bedevî'nin imzasını taşımaktadır.⁹³

3- Din Nedir ve İtikatlar Nasıl Gelişmiştir
İstanbul, 1952, 54 s., Türkiye Basımevi

Kitap, “ibtidaî ve kitabî dinler” ve din istismarı ile din kavgaları hakkındaki düşüncelerini anlatmakta ve A. Bedevî'nin dini meselelere karşı olan alâkasını göstermektedir.

4- Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektup
İstanbul, 1955, 47 s., Türkiye Basımevi

Hiç şüphesiz yirmici asır Türk matbuatının en büyük ve dikkate değer mensuplarından biri olan Hüseyin Cahit hakkındaki bu risâle bir bakıma II. Meşrutiyet devri siyasî hayatında oynadığı rolü değerlendirip tenkit etmektedir. H. Cahit aleyhtarı risâlenin dikkate değer yorumlar ihtiva ettiği muhakkaktır.

Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902), İstanbul 1986 s.4, 6

⁹³ A.Bedevî bu kitabını da yine kendi bastırılmıştır. Gönderdiklerinden Şemsettin Günaltay ve Kasım Gülek kendisine teşekkür mektubu yazdılar. Kitabının medihkâr bir değerlendirilmesini Midhat Cemal Kuntay yapmıştı: “İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki”, **Son Posta**, Nu. 5637-763 (27 Mayıs 1948) s.5; **Aylık Ansiklopedi**, İstanbul, 1949, C.5, Ek kısmı, s.182.

5- *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri Millî Mücadele*
İstanbul, 1956, 718 s., Baha Matbaası

A. Bedevî ilk iki kitabı *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler ile İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*'yi birleştirecek bu kitabını tertip etmiştir. Ancak kitap, bu ilk iki kitabının tam metnini ihtiva etmeyip yer yer farklılıklar gösterir. Bazı bilgiler ve resimler çıkarılmıştır. Tabiatıyla yeni bilgiler de eklenmiştir. Bu itibarla inkılâp tarihine dair bu kitabın, ilk iki kitabın yerini tuttuğunu ve onlara müracaat mecburiyetini ortadan kaldırdığını söylemek mümkün değildir.⁹⁴ Bir isim lugâtçesi (s. 712-718) eklenmesi mühimdir.

6- *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*
İstanbul, 1957, 176 s., Çeltüt Matbaası

A. Bedevî'nin hayatı ve bilhassa tahsil seneleri hakkında en çok ve en tafsilâtlı bilgi verdiği kitap, bilhassa çok taze bir hâfızayla yazılması ve ilk eseri olması bakımından mühimdir. Kendi ifadesine göre (s.3) Gebze kaymakamlığından sonra ve sonraki memuriyetine başlamadan, 1922 senesinde kaleme aldığı anlaşılıyor. Bilhassa Harbiye ve diğer yüksek mekteplerde II. Meşrutiyet'in öncesindeki siyasî faaliyetler hakkında verdiği bilgiler ve bu arada çocukluk senelerini geçirdiği Kula hakkındaki müşahadeleri kitabın kıymetli sayfalarını teşkil etmektedir.

7- *İsmet İnönü Paşa'ya Açık Mektup*
İstanbul, 1958, 56 s., Çeltüt Matbaası

Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak'la beraber çok sevdiği devlet adamlarından biri olan İsmet İnönü'yü daha sonra Atatürk'e karşı olan tavırlarından⁹⁵ ve DP'ye sert muhalefetinden dolayı tenkit eden A. Bedevî, bilhassa İnönü'nün emlak işlerine dair dikkate değer bilgiler vermektedir. Bu iddialarına cevap verilip verilmediği tespit edilememiştir.

⁹⁴ Takdim ettiği bu kitap için Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü, Başvekil adına, bir teşekkür mektubu (24.12.1956) yazmıştır.

⁹⁵ Bu bilgileri Alp Kuran lütfetti.

8- *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*

İstanbul, 1959, 910 s., Çeltüt Matbaası

Bu isimdeki kitabının üç sene sonra yapılmış ilâveli ikinci baskısı ve A. Bedevî'nin son eseridir. Dış kapakta bulunan isim farklıdır: *Osmanlı İmparatorluğun'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*. Bu baskıya yeni ilâveler yapılmış ve bâzı arabaşlıklar da konmuştur.⁹⁶ Bu kitabın mühim bir farkı da bilhassa son sayfalarda (s.872-891) Sabahattin Bey ve mektuplarına ayırdığı bölümdür. Bu baskıda, 1956 baskısında bulunan (s712-718) şahıs isimleri lügatçesinin bulunmaması büyük bir eksikliktir. Bununla beraber, yeri geldikçe, şahıslar hakkında dipnotlarda, yeni araştırmalara hareket noktası olabilecek kıymetli bilgiler vermiştir.

Netice itibariyle A. Bedevî'nin bütün kitaplarının ve Jön Türklüğe dair yazılarının, bu devri araştırarak tarihçiler için, kıymetli bir bilgi kaynağı olduğu açıktır. Esas itibariyle Genç Osmanlılar ve Jön Türkler'den sonra 3. devre Jön Türklüğü olarak da isimlendirilecek olan II. Meşrutiyet Jön Türklüğünün bir mensubu olan A. Bedevî'nin kendisinden önceki Jön Türklük hakkında verdiği bilgiler, vesikalar ve kendi faaliyetlerine dair yazdıkları her zaman ehemmiyetini koruyacaktır.

Kitaplarında yeri geldikçe şahıslar hakkında bilgi vermesi de hâlâ araştırmacılar tarafından kıymeti tam olarak anlaşılmamış bir usûl tercihidir. Jön Türklük hakkında araştırmalar yapanlar, Feroz Ahmad ve Ali Birinci istisna edilirse, A. Bedevî'nin bu usûlünü terketmiştir. Bu bakımdan birçok şahıs ismi ile dolu metinler mânâ bakımından zayıf ve bulanık kalmakta; hakkında hemen hiç bilgi bulunmayan bir şahsın ismini metne koymak bir şey ifade etmemektedir. Bu bakımdan A. Bedevî çok ileri ve ilmî bir tavra sahiptir.

⁹⁶ Mesela ilk baskıda (s.157) olmayan "Teselya Harbi ve Tesirleri" ikinci baskıda (s.179) konmuştur. İlk baskıda (s.508) "Balkan Harbi ve İttihad ve Terakki" ikinci baskıda (s.509) sadece "Balkan Harbi" olmuştur. Bu baskıya yapılan ilâve paragraflara örnek verilebilir. (1956, s.499; 1959, s. 557-562). Bu kitabımı gönderdiği Prof. H.Nail Kubalı kendisine bir mektupla (15.12.1959) teşekkür etmiştir.

Jön Türklük tarihine dair yazdığı eserlerle, hiç mübalâğasız bir şekilde söylemek gerekirse A. Bedevî, terâcim-i ahvâlin yirminci asırdaki en büyük ve rakipsiz temsilcisi İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile kıyaslanabilir ve kendisine Jön Türklük hakkındaki kitaplarından ötürü “Jön Türklüğün İbnülemin’i” denilebilir. Çünkü hiç şüphesiz böyle bir âlemin varlığı ilk defa onun kitapları sayesinde dikkati çekmiştir. Kitapları sadece vesika neşri sayılamaz, aynı zamanda büyük ve hiç kesintiye uğramayan bir alâkâ ve mesaî neticesinde toplanan ve ilk defa tarafından ortaya konmuş bulunan bilgilerle doludur. Bu kitapların bir an için yazılmadığını düşünmek, ortaya çıkabilecek büyük boşluğu görebilmek için kâfidir. Üstelik İttihat Terakki’den yana olan kaynakların çokluğuna rağmen; devrin bir muhalif, yâni bir Sabahaddin Bey ve görüşlerinin taraftarı, başka bir ifadeyle “karşı taraf” kalemiyle yazılmış olması kitaplarının değerini büsbütün artırmaktadır.

A. Bedevî kitapları ve yazılarıyla Jön Türklük âlemini tanımak isteyenlerin her zaman ilk müracaat edecekleri ve hatırlayacakları isim olacaktır. O’nun eserleri olmadan bu devrin tanınması ve yazılması asla mümkün değildir.⁹⁷

⁹⁷ A. Bedevî’nin eserlerinden faydalanan araştırmacılar ve kitapları şöyle sıralanabilir: Feroz Ahmad, **İttihad ve Terakki**, (Çev. Nuran Ülken), İstanbul, 1971, s. 273; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1987, s.311; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkulâbı Tarihi**, Ankara, Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, 1990 s.283; M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, 1981, s. 425; **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İstanbul 1986, s.188-189; Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**. 1989 s. 233; Recai G. Okandan, **Âmme Hukukumuzun Anahatları**, İstanbul, 1971, s.463; Yurıy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, (Çev: M. Beyhan- A. Hacıhasanoğlu), Ankara, 1974, s.341; E.E.Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilâli**, (Çev: Nuran Ülken), İstanbul, 1972 s. 193; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, İstanbul, 1984, C.I, s. 618, 627; İstanbul, 1989, C.III, s.652. A.B. Kuran’ın oğlu Alp Kuran’ın ifadesine göre Recai Galip Okandan ve Tarık Zafer Tunaya kendisini ziyaret edip bilgi alanlar arasındaydı. T.Z. Tunaya’ya ayrıca cemiyetler hakkında birçok vesika ve nizamnâme vermişti.